„TRZY KRAJE - JEDNA PRZYSZŁOŚĆ - WSPÓŁPRACA W POLSKO - NIEMIECKO - CZESKIM OBSZARZE POWIĄZAŃ”

Analiza dokumentów strategicznych i planistycznych

listopad 2021

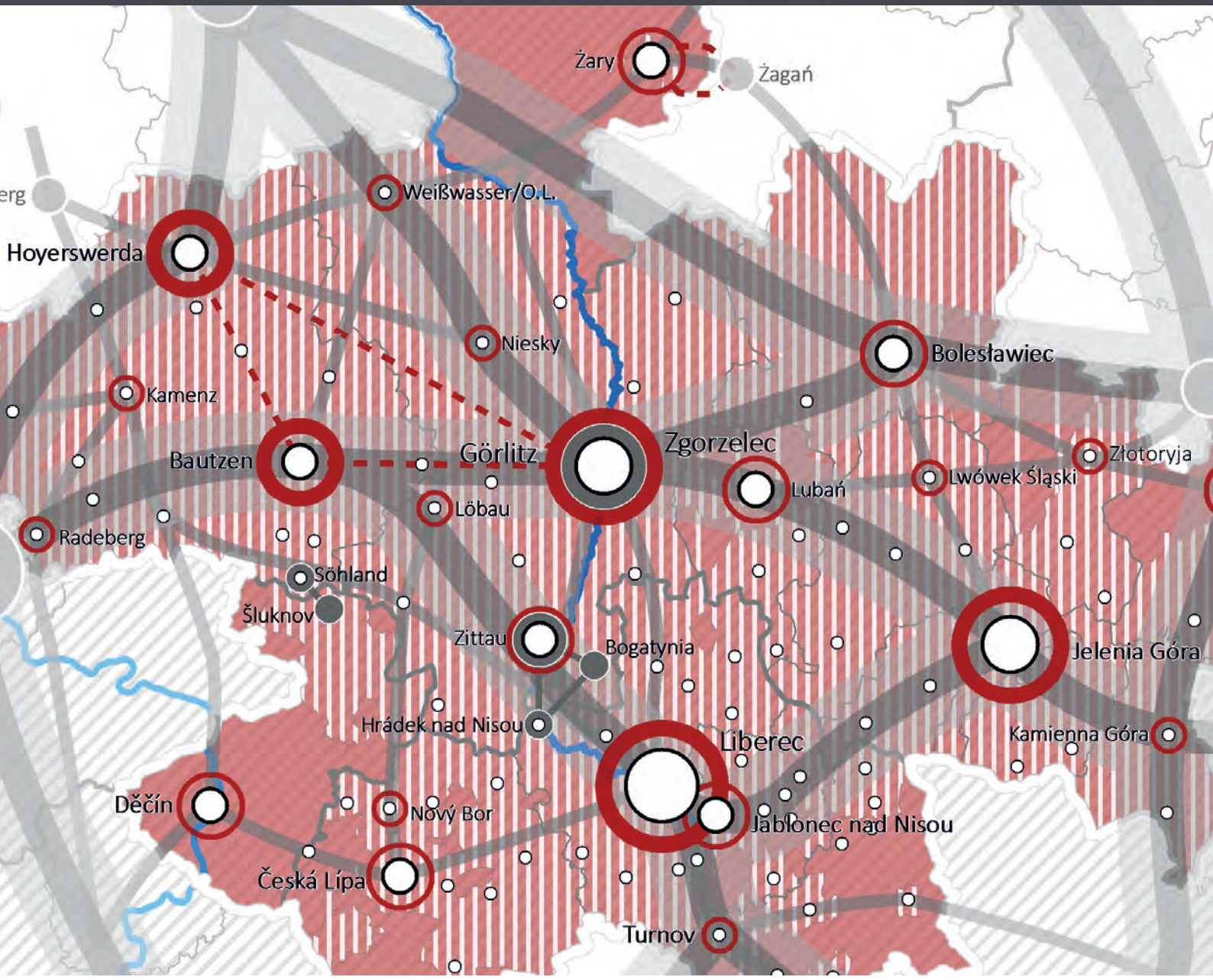

MORO

MEIN ZUHAUSE LANDKREIS GÖRLITZ WOKRJES ZHORJELC

POWIAT ZGORZELECKI Możliwości bez granic

IRT

DOLNY ŚLĄSK

Instytut Rozwoju Terytorialnego
ul. J. Wł. Dawida 1A
50-527 Wrocław
tel.: (+48) 71 374 95 00
fax.: (+48) 71 374 95 13
www.irt.wroc.pl

Autorki i Autorzy
Instytut Rozwoju Terytorialnego (IRT)

Koordynacja i kierownictwo:
Dr Maciej Zathey,
Agnieszka Wałęga,
Renata Cieślak,
Marta Oleszczuk,
Katarzyna Acedońska,
Małgorzata Mongiałło

Projekt okładki
Magdalena Pietrukiewicz

Niniejsze opracowanie finansowane jest przez Rząd Federalny w ramach modelowego projektu planowania przestrzennego "Trzy kraje – jedna przyszłość – współpraca w polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań".

Spis treści

1. Wprowadzenie 4
   1.1. Obszar opracowania 4
   1.2. Cel, przedmiot i zakres opracowania 5
2. Analiza dokumentów 7
   2.1. Obszary tematyczne 7
      Sieć osadnicza i osie rozwojowe 7
      Transport, komunikacja i osie transportowe 11
      Gospodarka 12
      Rynek pracy 13
      Społeczeństwo: wyzwania demograficzne, infrastruktura społeczna, dostępność do usług 14
      Społeczeństwo: edukacja, kultura, sport 15
      Turystyka 16
      Środowisko przyrodnicze 17
      Dziedzictwo kulturowe 18
      Klimat i energetyka 19
      Ochrona środowiska: minimalizacja zagrożeń 20
      Ochrona środowiska: zarządzanie ryzykiem 21
      Współpraca transgraniczna 22
   2.2. Polsko-niemiecko-czeski obszar powiązań 23
   2.2.1. Granice obszaru powiązań 23
   2.2.2. Ważne ośrodki miejskie 24
   2.2.3. Główne osie rozwojowe i transportowe 26
3. Priorytetowe obszary współpracy na polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań 26
4. Wykaz źródeł 31

Załącznik graficzny: Mapa obszaru powiązań ONE

1. WPROWADZENIE

1.1. OBSZAR OPRACOWANIA

Trójziemie (czeski: Trojzemí – niemiecki: Dreiländerraum), polsko-niemiecko-czeski transgraniczny obszar powiązań, obejmujący tereny Zachodniego Dolnego Śląska, powiatu Żarskiego w województwie lubuskim, Kraju Libereckiego, Cypla Szluknowskiego i Wschodniej Saksonii. Trójziemie stanowi rdzeń szerszego obszaru współpracy, który geograficznie możliwy jest do wskazania na podstawie koordynat tworzonych przez naturalny bieg Odry, Nysy Łużyckiej i Łaby (ONE[1]). Ten szerszy obszar współpracy nie posiada swojej delimitacji, gdyż jest areną społecznych, gospodarczych i środowiskowych relacji o różnym nasileniu i różnej dynamice, tętniącej także przestrzennie. Rdzeń obszaru współpracy – Trójziemie zostało natomiast zdelimitowane na podstawie granic administracyjnych i obejmuje wszystkie powiaty[2], na terenie których leżą gminy wchodzące w skład Euroregionu Neisse-Nise-Nysa.

Obszary Saksonii, Dolnego Śląska oraz Usteckiego i Libereckiego Kraju stanęły i stoją, jak wiele innych podobnych regionów przygranicznych w Europie, przed wielkimi wyzwaniami. Obok doświadczanych już wcześniej zmian demograficznych i słabości strukturalnej (osłabionej struktury funkcjonalno-przestrzennej) oraz silnej polaryzacji gospodarczej, pojawiły się skutki i wyzwania związane ze zmianą klimatu oraz potrzeba restrukturyzacji i dekarbonizacji gospodarki. Dodatkowo kryzysy, takie jak powodzie, afrykański pomór świń, a ostatnio pandemia Covid-19 obnażyła słabości i brak odporności za pojawiające się zagrożenia, na które organizacyjnie obszar transgraniczny nie był przygotowany. Skutkowało to m.in. przerwaniem: łańcuchów dostaw, transgranicznego świadczenia usług i dostępu do rynku pracy. Doświadczenia te pokazują jak ważna jest ścisła i skoordynowana współpraca transgraniczna w subregionie, w Trójziemiu.

Dotychczasowa współpraca, prowadzona głównie w formie bilateralnej: polsko-niemieckiej, niemiecko-czeskiej jak i czesko-polskiej charakteryzuje się wieloletnim i bogatym doświadczeniem w realizacji wspólnych projektów i przedsięwzięć. Przede wszystkim uruchomione zostały i rozwinęły się kontakty międzyludzkie, rozszerzyła się oferta turystyki. Podjęto m.in. tematykę rozwiązywania problemów środowiskowych, poprawy wyposażenia infrastrukturalnego oraz poziomu bezpieczeństwa. Jednak nadal realizacja tej współpracy stawia szereg wyzwań wiążących się z poprawą jej efektywności, zwiększeniem transgranicznego oddziaływania realizowanych projektów oraz silniejszej integracji wspólnego obszaru transgranicznego, ponieważ była ona realizowana niemal wyłącznie dwustronnie lub punktowo. Przy czym formalne, bilateralne projekty finansowane w ramach Programów Współpracy Interreg A były i są często, nieformalnie, realizowane trójstronnie z udziałem trzeciej instytucji, uczestnika projektu. Brakowało tu efektywnej koordynacji działań i programów w układzie trilateralnym. Dzięki trójstronnym, grupom roboczym powołanym przez Euroregion została stworzona możliwość wymiany informacji. Przeszkodę dla współpracy transgranicznej oraz zachowanie jej ciągłości zakłócane były dodatkowo zmianami wynikającymi z kadencyjności sprawowanych urzędów. Do przeszkód należy również zaliczyć bariery językowe, niewystarczającą znajomość zróżnicowanych struktur administracyjnych i kompetencji instytucji oraz specyficzne dla poszczególnych krajów akty prawne, programy wsparcia i przepisy. W tym kontekście szczególne znaczenie ma dalszy rozwój współpracy transgranicznej, zwłaszcza ścisła, skoordynowana i nastawiona na znalezienie rozwiązań współpraca między obszarami przygranicznymi, z której rezultatów odniosą korzyść nie tylko struktury administracyjne przygranicznych gmin i powiatów, lecz przede wszystkim mieszkańcy tego obszaru.

Należy tutaj nadmienić, że zagadnienie kształtowania rozwoju obszarów transgranicznych stanowi obecnie jedno z istotnych wyzwań polityki spójności Unii Europejskiej, głównej polityki inwestycyjnej

[1] ONE – akronim pochodzi od niemieckich nazw rzek: Oder, Neisse, Elbe. Symbolizować może numer pozycji i aspiracje do jej osiągnięcia w kontekście poprawy wskaźników jakości życia i pozycji gospodarczej a także jedność – dążenie do wspólnoty, niepodzielności obszaru.

[2] Po stronie czeskiej są to okresy.

UE co pozwala z optymizmem budować koncepcje rozwoju z myślą o przyszłości życia lokalnych społeczności w transgranicznym obszarze powiązań – obszarze Trójziemia.

Jednym z ważnych kroków dla podjęcia trilateralnej współpracy w Trójziemiu jest polityczna deklaracja złożona na XXX Forum Ekonomicznym w Karpaczu, w dniach 7-9 września 2021 roku, przez gospodarzy trzech sąsiedzkich regionów: Marszałka Województwa Dolnośląskiego Cezarego Przybylskiego, Premiera Saksonii Michaela Kretschmera i Hejtmana Kraju Libereckiego Martina Puty. Deklaracja dotyczyła pogłębienia współpracy transgranicznej w układzie trilateralnym, wspólnego definiowania celów rozwojowych oraz przystąpienia do wspólnego opracowania strategicznej wizji – koncepcji rozwoju Dolnośląsko – Saksońsko – Libereckiego Trójziemia.

1.2. CEL, PRZEDMIOT I ZAKRES OPRACOWANIA

Opracowanie zostało sporządzone na podstawie umowy z Powiatem Görlitz (Landkreis Görlitz), który w ramach realizacji projektu MORO – „Trzy kraje – jedna przyszłość – współpraca w polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań“ podjął trójstronną współpracę transgraniczną w celu przygotowania podstaw dla powołania trwałej, prawnej struktury współpracy jakim mogłoby być Europejskie Ugrupowanie Współpracy Terytorialnej (EUWT).

Przedmiotem niniejszego opracowania jest:

1) Mapa polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań, zawierająca identyfikację trzech koncentrycznych obszarów: rdzenia współpracy nazwanego Trójziemiem, jako obszaru ewentualnego transgranicznego podmiotu prawnego (np. w formie EUWT), strefy współpracy wynikającej z kooperacji w ramach trzech programów INTERREG i szerokiego obszaru powiązań ONE (Oder-Neisse-Elbe). Mapa wskazuje także główne osie rozwojowe i transportowe, granice terytorialne jednostek administracyjnych oraz ważne ośrodków miejskie;
2) Analiza istotnych opracowań dotyczących rozwoju polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań oraz wyłonienie 7 priorytetowych obszarów tematycznych, rekomendowanych do pogłębienia współpracy zarówno w formie zinstytucjonalizowanej przez EUWT w obszarze Trójziemia (rdzenia), jak i w całym obszarze powiązań ONE.

Podstawą sporządzenia Mapy obszaru powiązań ONE, stanowiącej Załącznik do opracowania są wytyczne zamawiającego (Powiatu Görlitz) a także analiza dokumentów strategicznych i planistycznych obowiązujących na obszarze powiązań (Tabela 1). W efekcie na Mapie wskazane zostały następujące wyszczególnione elementy:

- rdzeń, nazwany Trójziemiem, stanowi propozycję wyznaczania obszaru, dla rozwijania współpracy w formie transgranicznego podmiotu prawnego, który mógłby bazować na strukturach Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa,
- rozszerzona strefa współpracy, określona jako obszar wsparcia programami Europejskiej Współpracy Terytorialnej Interreg: Republika Czeska-Polska, Polska-Saksonia i Niemcy/Saksonia – Republika Czeska,
- obszar powiązań ONE, który stanowi szerszy obszar różnego rodzaju relacji polsko-niemiecko-czeskich (społeczno-gospodarczych, transportowych, funkcjonalnych) z głównymi metropoliami: Berlinem, Pragą, Dreznem, Wrocławiem, nie określony za pomocą granic,
- główne osie rozwojowe oraz osie transportowe wyznaczone w dokumentach strategicznych i planistycznych, pokazane w podziale na osie wyższego rzędu i osie ponadlokalne,
- główne ośrodki osadnicze, wyznaczone na podstawie ich wielkości (liczby mieszkańców) oraz rangi ustalonej w dokumentach strategicznych i planistycznych, pokazane w podziale na ośrodki wyższego rzędu, ośrodki ponadlokalne i lokalne.

Celem analizy opracowań istotnych dla polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań jest rozpoznanie celów i kierunków rozwoju ustalonych w tych dokumentach oraz wybór priorytetowych

obszarów tematycznych, które powinny być przedmiotem współpracy transgranicznej i wspólnych, polsko-niemiecko-czeskich działań prowadzonych przez przyszłe EUWT.

Zakresem analizy objęto podstawowe dokumenty strategiczne i planistyczne sporządzane przez poszczególne państwa oraz regiony, a także dokumenty sporządzane wspólnie w ramach współpracy transgranicznej. Są to dokumenty, które stanowią podstawę prowadzenia polityki rozwoju w każdym z państw i regionów zlokalizowanych na obszarze powiązań, a także bilateralne i trójstronne opracowania transgraniczne.

Poniższy wykaz został sporządzony na podstawie umowy z Powiatem Görlitz, w której wskazana została lista 9 dokumentów. Dodatkowo przeprowadzona została kwerenda aktualnych i obowiązujących opracowań na polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań, w wyniku której dodano do analizy 4 dodatkowe dokumenty, uznane za istotne dla tego obszaru. Wykaz obejmuje dziesięć dokumentów poddanych szczegółowej analizie (nr od 1 do 10 w Tabela 1.) oraz trzy dokumenty planistyczne regionów (nr od 11 do 13 w Tabela 1.). Dodatkowo, w celu identyfikacji głównych ośrodków, osi transportowych i osi rozwojowych w szerszym zakresie, obejmującym obszar powiązań ONE (Odra-Nysa-Łaba), przeanalizowane zostały dokumenty poziomu krajowego – niemiecki i czeski (nr 14 i 15 Tabela 1.). Dla Polski zostanie opracowana Koncepcja Rozwoju Kraju 2050[3], która będzie dokumentem łączącym planowanie społeczno-gospodarcze z przestrzennym. Obecnie w Polsce nie ma dokumentu określającego politykę przestrzenną na poziomie państwa. W dalszej części rozdziału 2. zastosowano poniższe numery dla identyfikacji tych dokumentów.

Tabela 1. Wykaz dokumentów będących przedmiotem analizy (*Wykaz źródeł*).

Numer[4]	Tytuł	Typ (F – formalny, N - nieformalny)	Rodzaj (S – strategiczny, P – planistyczny, I - inny)
1	Entwicklungsstrategie Lausitz 2050	F	S
2	Strategie rozvoje Libereckého kraje 2021-2027	F	S
3	Strategiczne obszary działania Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa 2014-2020	N	S
4	Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030	F	S
5	Saksońsko-dolnośląskie studium pogranicza	N	I
6	Zweite Gesamtfortschreibung des Regionalplans Oberlausitz-Niederschlesien	F	P
7	Sächsisch-Tschechische Grenzraumstudie 2013	N	I
8	Wspólna koncepcja przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru powiązań - Wizja 2030	N	I
9	Atlas kompetencji saksońsko-polskiego pogranicza	N	I
10	Chancen & Risiken Euroregion Neisse	N	I
11	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego	F	P
12	Landesentwicklungsplan LEP 2013	F	P
13	Zásady územního rozvoje Libereckého kraje	F	P
14	Politika územního rozvoje České republiky	F	P
15	Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland	F	P

Wśród powyższych dokumentów cztery mają charakter strategiczny, są to 3 strategie rozwoju na poziomie regionów: Województwa Dolnośląskiego, Kraju Libereckiego i Wolnego Państwa Saksonia,

[3] https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-koncepcja-rozwoju-kraju-2050, dostępność w dniu 03.11.2021,

[4] Numer został zastosowany jako identyfikator dokumentu w dalszej części analizy

które są dokumentami formalnymi, określającymi politykę rozwoju każdego z tych regionów. Charakter strategiczny ma również opracowanie nieformalne, jakim są Strategiczne obszary działania Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa 2014-2020, jeden z dwóch dokumentów trójstronnych dotyczących obszaru objętego współpracą w ramach euroregionu.

Ze względu na zróżnicowany charakter dokumentów (różna ranga, szczegółowość, zakres tematyczny oraz zasięg przestrzenny) analizę przeprowadzono w ramach wyodrębnionych obszarów tematycznych:

1) sieć osadnicza i osie rozwojowe,
2) transport, komunikacja i osie transportowe,
3) gospodarka,
4) rynek pracy,
5) społeczeństwo: wyzwania demograficzne/infrastruktura społeczna /dostępność do usług,
6) społeczeństwo: edukacja/kultura/sport,
7) turystyka,
8) środowisko przyrodnicze,
9) dziedzictwo kulturowe,
10) klimat i energetyka,
11) ochrona środowiska: zmniejszanie zagrożeń,
12) ochrona środowiska: zarządzanie ryzykiem,
13) współpraca transgraniczna.

Każdy z dokumentów został przeanalizowany pod kątem głównych celów, kierunków i działań, jakie zaplanowane zostały do realizacji w ramach poszczególnych obszarów tematycznych, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów współpracy transgranicznej. Dla każdego z tych obszarów sporządzono następnie opis, w którym zawarte zostały informacje o głównych zaplanowanych w dokumentach kierunkach działań na obszarze powiązań. Na podstawie analizy określone i zarekomendowane zostały priorytetowe obszary współpracy, opisane w rozdziale 3.

2. ANALIZA DOKUMENTÓW

2.1. OBSZARY TEMATYCZNE

SIEĆ OSADNICZA I OSIE ROZWOJOWE

Sieć osadnicza w polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań wyróżnia się historycznie wykształconym policentrycznym układem, złożonym z jednego dużego, kilku średnich i małych miast, które pełnią ważną rolę jako centra usług i działalności gospodarczej (Mapa obszaru powiązań ONE).

W polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań funkcjonuje 15 miast średnich i dużych (powyżej 20 tys. mieszkańców), które zamieszkuje ponad 612 tys. mieszkańców (4% ogółu ludności tego obszaru). Największe miasta rozmieszczone są w przestrzeni dość równomiernie. W regionie zlokalizowane jest tylko jedno miasto o liczbie ludności powyżej 100 tys. – Liberec po stronie czeskiej (Tabela 2). Większość miast małych, w szczególności po stronie niemieckiej, skupiona jest w południowej części powiatu Bautzen i Görlitz w bliskim sąsiedztwie granicy z Czechami, podobna sytuacja ma miejsce po stronie polskiej w podregionie jeleniogórskim, natomiast po stronie czeskiej większość miast skupiona jest w środkowo-wschodniej części Libereckiego Kraju.

Ważną rolę odgrywają gminy przygraniczne, a w szczególności miasta położone przy granicy, stanowiące „laboratoria" współpracy i bramy do wymiany polsko-niemiecko-czeskiej m.in.: Gorlitz/ Zgorzelec; Zittau / Hradek n. Nisou/Bogatynia; Šluknov/Sohland nad Szprewą; Jiríkov/Ebersbach-Neugersdorf; Rumburk/Seifhennersdorf; Dolní Poustevna/Sebnitz (poza obszarem Trójziemia); Varnsdorf/Seifhennersdorf i Vansdorf/Großschönau.

Tabela 2 Najważniejsze ośrodki miejskie polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań [2020].

Lp.	Miasta według kategorii wielkościowych			
	Miasta duże	Miasta średnie		Miasta małe
	100 - 200 tys. mieszkańców	50 - 100 tys. mieszkańców	20 - 50 tys. mieszkańców	< 20 tys. mieszkańców
1.	Liberec (CZ) 104 261	Jelenia Góra (PL) 78 335	Decin (CZ) 47 951	Radeberg (DE) 18 597
2.		Görlitz (DE) 55 780	Jablonec nad Nisou (CZ) 45 317	Kamienna Góra (PL) 18 585
3.			Bolesławiec (PL) 38 486	Kamenz (DE) 16 998
4.			Bautzen (DE) 38 006	Weißwasser/O.L. (DE) 15 640
5.			Česká Lípa (CZ) 37 361	Złotoryja (PL) 15 273
6.			Żary (PL) 37 304	Löbau (DE) 14 347
7.			Hoyerswerda (DE) 31 790	Turnov (CZ) 14 391
8.			Zgorzelec (PL) 29 810	Niesky (DE) 10 051
9.			Zittau (DE) 24 738	Nový Bor (CZ) 11 582
10.			Bogatynia (PL) 22 633	Jilemnice (CZ) 5 417
11.			Jawor (PL) 22 462	Lwówek Śląski (PL) 8 753
12.			Lubań (PL) 20 723	Semily (CZ) 8 311
13.				Hradek nad Nisou (CZ) 7 744

Rozwój obszarów położonych w transgraniczu z racji swojej wieloaspektowości stanowi jedno z największych wyzwań rozwoju regionalnego. Bardzo istotnym elementem kształtowania obszarów przygranicznych, w tym sieci osadniczej i jej powiązań jest współpraca transgraniczna. Szczególną rolę w tym procesie odgrywa polityka rozwoju oraz projekty współpracy transgranicznej realizowane w ramach polityki spójności UE.

Takie podejście zostało również przyjęte w analizowanych dokumentach strategicznych i planistycznych dla polsko-niemiecko-czeskiego transgranicza, m.in. poprzez wskazane tam cele i działania oraz określone kierunki interwencji prowadzonej w przestrzeni regionalnej. Dokumenty strategiczne pełnią tutaj rolę drogowskazów ukierunkowujących do wszechstronnego rozwoju (gospodarczego, społecznego, środowiskowego, przestrzennego) i stanu, do którego należy dążyć. Zaproponowane w analizowanych dokumentach cele i działania ukierunkowane są bezpośrednio lub pośrednio na wzmocnienie ośrodków oraz ich powiązania w sieci osadniczej, jak np. powiązania komunikacyjne, dostępność do dóbr i usług publicznych, atrakcyjność miejsca zamieszkania, wykorzystanie i aktywizacja potencjałów regionalnych oraz współpraca transgraniczna [1, 2, 3, 4, 5][5].

Dokumenty planistyczne opierają się na obowiązujących przepisach (ustawach) o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i są instrumentami polityki przestrzennej poprzez formułowanie kierunków zagospodarowania terenu w skali kraju, regionu czy też gminy. Jednym z elementów kształtowania sieci osadniczej na obszarach przygranicznych, któremu poświęcono szczególną uwagę w większości analizowanych dokumentów planistycznych jest rola i znaczenie ośrodków miejskich, które są determinantą rozwoju tego obszaru i pełnią różnorodne funkcje w dziedzinie gospodarki, usług użyteczności publicznej, turystyki, transportu, nauki, kultury i polityki.

[5] W nawiasach kwadratowych podano numery analizowanych dokumentów. Numeracja wg tabeli 1.

Zwrócono również uwagę na konieczność wykorzystania zalet policentrycznej struktury osadniczej, wzmocnienie metropolii jako „okien na świat" [8] oraz pozostałych ośrodków miejskich tj. miast regionalnych [7] i ich obszarów funkcjonalnych, jak również rozwijanie powiązań między większymi i średnimi ośrodkami, w celu lepszego, efektywnego wykorzystania uzupełniających się funkcji oraz wykorzystania i aktywizacji potencjałów regionalnych (w tym w szczególności gospodarczych) [4, 12]. Istotnym wyzwaniem jest również wzmocnienie współpracy pomiędzy ośrodkami ponadlokalnymi oraz ośrodkami wyższego rzędu w regionie przygranicznym [7].

W większości dokumentów poruszony został aspekt wspierania rozwoju miast, włączania obszarów wiejskich, w szczególności w kontekście poprawy ich dostępności transportowej poprzez integrowanie ofert publicznego transportu zbiorowego w obrębie obszarów funkcjonalnych większych ośrodków, jak również poprawę jakości i dostępności do usług publicznych [1, 2, 4, 5, 6, 7].

Ważnym wyzwaniem w omawianych dokumentach, w odniesieniu do miast, jest również czynienie miast atrakcyjnymi, zadbanymi i bezpiecznymi miejscami do życia, oferującymi różnorodną i niedrogą ofertę mieszkaniową dla wszystkich grup mieszkańców, wyposażonymi w infrastrukturę publiczną wspierającą wysoką jakość życia.

Dokumenty poruszają temat oszczędności i bardziej efektywnego wykorzystania energii w celu realizacji zasad trwałego i zrównoważonego rozwoju oraz sprostania wyzwaniom zmian klimatycznych, w szczególności poprzez dążenie do rozwoju skoncentrowanego osadnictwa, co zapobiega dalszej fragmentacji krajobrazu i przestrzeni oraz podnosi atrakcyjność transportu zbiorowego (kolejowego i autobusowego) i rowerowego [2, 3, 8].

Sieć osadnicza w dokumentach planistycznych Saksonii, Kraju Libereckiego oraz Dolnego Śląska, została określona w różny sposób. Nie zmienia to faktu, że sieć ośrodków, które skupiają funkcje użyteczności publicznej, ma szczególne znaczenie dla regionu transgranicznego i pełni taką samą rolę w każdym z państw.

W Saksonii istnieją trzy poziomy ośrodków: ośrodki (centra) nadrzędne, pośrednie i podstawowe, o zróżnicowanej podaży oraz funkcjach zaopatrzenia i rozwoju, które zostały wprowadzone w Planie Rozwoju Kraju Związkowego Saksonia 2013 [12] oraz w Planie regionalnym Górne Łużyce-Dolny Śląsk [6].

W regionie przygranicznym (powiecie Bautzen i Görlitz) znajdują się następujące ośrodki:
- Centra nadrzędne – nadrzędny zespół miast Bautzen-Görlitz-Hoyerswerda (o uzupełniających się funkcjach);
- Centra pośrednie – Kamenz, Löbau, Niesky, Radeberg, Weißwasser/O.L., Zittau;
    - Centra podstawowe – Bernstadt a.d.E., Ebersbach-Neugersdorf, Rothenburg/O.L., Reichenbach/O.L. i Großschönau, jak również Bernsdorf, Bischofswerda, Großdubrau-Radibor, Großröhrsdorf, Kirschau-Neukirch/Lausitz-Schirgiswalde-Sohland an der Spree-Wilthen, Königsbrück, Königswartha, Pulsnitz, Weißenberg, Wittichenau. Niektóre z pozostałych miast i gmin są gminami o specjalnej funkcji gminnej lub nie posiadają funkcji centralnej.

W dokumentach [6, 12] zdefiniowano również obszary wymagające szczególnych działań (w zakresie przebudowy, rozwoju i promocji), ze względu na ich położenie na terenie związanym z ochroną środowiska i górnictwem:
- obszary w pobliżu granicy z Rzeczpospolitą Polską i Republiką Czeską,
- pogórnicze krajobrazy węgla brunatnego i nieczynnych kopalni

Na Dolnym Śląsku [11] istnieje sześciostopniowy podział ośrodków, przy czym na analizowanym obszarze przygranicznym występują cztery poziomy ośrodków[6]:
- ośrodek regionalny - Jelenia Góra,

[6] W strukturze hierarchicznej ośrodków ujętej w Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego [11] ustalone zostały również inne ośrodki tj.: wojewódzki oraz ośrodki subregionalne, jednak nie występują one na analizowanym obszarze

- ośrodek lokalny I stopnia – Bolesławiec, Zgorzelec,
- ośrodek lokalny II stopnia – Jawor, Kamienna Góra, Lubań, Lwówek Śląski, Złotoryja,
- ośrodki III stopnia – pozostałe ośrodki gminne, miasta i wsie będące siedzibą gmin.

Zlokalizowany jest tu również jeden miejski obszar funkcjonalny ośrodka regionalnego –Jeleniogórski Obszar Funkcjonalny (JOF), z ośrodkiem centrotwórczym (rdzeniowym) Jelenią Górą, który generuje rozwój gospodarczy tego obszaru.

Po stronie czeskiej[7] wyznaczono w dokumencie: Zasady zagospodarowania przestrzennego kraju libereckiego [13] obszary i osie rozwoju o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Obszary rozwoju oceniane są wg kategoryzacji skupisk ludności w kontekście międzynarodowym, krajowym i ponadlokalnym. Obejmują one kilka gmin, na które oddziałuje dynamika rozwoju ośrodka centralnego, reprezentującego regiony na wyższym i niższym poziomie regionalnym, który to z kolei posiada podstawowe funkcje centrotwórcze oraz administracyjne (tak samo jak ma to miejsce w przypadku ośrodków osadniczych na Dolnym Śląsku). Na analizowanym terenie występuje obszar rozwoju o znaczeniu krajowym OB7, którego ośrodkiem o znaczeniu ponadregionalnym jest miasto Liberec oraz obszar rozwoju o znaczeniu ponadlokalnym: ROB2 Česká Lípa – Nový Bor i ROB3 Turnov. Ponadto zdefiniowano 6 kategorii hierarchicznych ośrodków, wśród których znajduje się 5 kategorii centrów osadniczych i 1 kategoria gmin pozostałych:

- ośrodek o znaczeniu ponadregionalnym – Liberec,
- ośrodek o znaczeniu regionalnym – Česká Lípa, Jablonec n. N. i Turnov,
- ośrodek o znaczeniu mikroregionalnym - poziom wyższy – Jilemnice, Tanvald, Nový Bor, Semily i Frýdlant
- ośrodek o znaczeniu mikroregionalnym - poziom niższy – Železný Brod, Rokytnice n. J., Doksy, Desná, Lomnice n. P., Cvikov, Mimoň, Stráž p. R., Smržovka, Hrádek n. N., Český Dub, Harrachov, Chrastava, Jablonné v P., Kamenický Šenov, Dubá, Hejnice, Velké Hamry i Nové Město p. S.
- ośrodek o znaczeniu subregionalnym – Hodkovice n. M., Jablonec n. J., Josefův Důl, Osečná, Raspenava, Rovensko p. T., Rychnov, Vysoké n. J., Zákupy i Žandov,
- pozostałe miejscowości.

Osie powiązań i rozwoju w dokumentach planistycznych dot. obszarów Dolnego Śląska, Saksonii i Czech traktowane są w różny sposób, jednak w każdym przypadku określane są jako istniejące lub planowane połączenia transportowe uwzględniające dynamikę rozwoju odpowiednich ośrodków w kontekście istniejącej lub przewidywanej koncentracji ludności i działalności gospodarczej oraz związanych z tym zwiększonych wymagań w zakresie połączeń transportowych. Mają one charakter ponadregionalny i ponadlokalny, w zależności od stopnia integralności terytorium w ramach łączenia ośrodków osadniczych o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym z ważnymi ośrodkami osadniczymi na terenie sąsiednich krajów. W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego [11] osie rozwojowe nie zostały wskazane. Jednak wskazane zostały tam główne osie transportowe, które pokrywają się z przebiegami infrastruktury transportowej o znaczeniu europejskim (TEN-T) i krajowym. Uzupełniają je drogi wojewódzkie i linie kolejowe o znaczeniu regionalnym łącząc ze sobą ośrodki miejskie, w szczególności te będące stolicami powiatów (Mapa obszaru powiązań ONE).

Osie powiązań i rozwoju po stronie saksońskiej

Po stronie niemieckiej na obszarze Powiatu Bautzen i Powiatu Görlitz zidentyfikowano następujące osie połączeń i rozwoju [6,12]:

Osie połączeń i rozwoju o znaczeniu ponadregionalnym:

Wrocław-Görlitz / Zgorzelec – Bautzen - Radeberg – Drezno,

Wrocław-Görlitz / Zgorzelec – Niesky- Weißwasser/O.L. – Cottbus-Berlin,

Berlin-Cottbus-Hoyerswerda-Dresden,

[7] Patrz: Vgl. der Raumplanung im Freistaat Sachsen und in der Tschechischen Republik, http://cross-data.eu/wp-content/uploads/2020/Ergebnisse/CrossData_Broschuere_2020_de.pdf

Hoyerswerda-Bautzen-Löbau-Zittau-Liberec/Praha,
Osie połączeń i rozwoju o znaczeniu regionalnym:
uzupełniają wyznaczone w Krajowym planie rozwoju sieć osi połączeń i rozwoju o znaczeniu ponadregionalnym, łącząc osiowo mniejsze miejscowości centralne z większymi oraz stanowią połączenia z terenami sąsiednich regionów Republiki Czeskiej i Polski (Decin, Czeska Lipa, Żary / Zielona Góra).

Osie powiązań i rozwoju po stronie polskiej
Po stronie polskiej na obszarze Podregionu jeleniogórskiego zidentyfikowano następujące osie [11]:
Osie połączeń transportowych o znaczeniu ponadregionalnym:
Wrocław-Görlitz/Zgorzelec – Bautzen - Radeberg – Drezno,
Wrocław-Krzyżowa – Olszyna – Forst(Lausitz) - Cottbus - Berlin,
Praga - Hradec Kralove – Legnica - Zielona Góra – Gorzów Wielkopolski – Szczecin,
Gorlitz/Zgorzelec – Lubań – Jelenia Góra – Wałbrzych/Świdnica.
Osie połączeń transportowych o znaczeniu regionalnym:
Osie tworzy sieć dróg krajowych i wojewódzkich łącząc ze sobą ośrodki miejskie o znaczeniu regionalnym jak Jelenia Góra i Legnica, ośrodki lokalne I stopnia Bolesławiec, Zgorzelec oraz II stopnia Jawor, Kamienna Góra, Lubań, Lwówek Śląski i Złotoryja. Ponadto stanowią połączenia z terenami sąsiednich regionów Republiki Czeskiej, Republiki Federalnej Niemiec i Polski (Liberec, Frydlant, Gorlitz, Zittau oraz Żagań/Żary).

Osie powiązań i rozwoju po stronie czeskiej
Po stronie czeskiej, na obszarze Libereckiego Kraju zidentyfikowano następujące osie rozwojowe [13]:
Oś rozwoju o znaczeniu krajowym:
OS3: Praga - Liberec - Hrádek nad Nisou - granica czesko-niemiecka, Polska (Görlitz/Zgorzelec).
Osie rozwojowe o znaczeniu ponadlokalnym:
ROS2 Liberec - Turnov - granica LK/KHK - Jičín - Hradec Králové,
ROS3 Liberec - Chrastava - Bílý Kostel nad Nisou - Jablonné v Podještědí - Nový Bor - granica LK/ÚK - Děčín - Ústí nad Labem.
Znacząca oś funkcjonalna między ośrodkami (istotne powiązanie transgraniczne Czechy-Polska):
- Liberec- Jablonec n.Nisou – Tanvald – Harachov – granica - Szklarska Poręba – Jelenia Góra,
- Turnov – Semily – Jilemnice – Vrchlabi – Trutnov – Lubawka granica.

TRANSPORT, KOMUNIKACJA I OSIE TRANSPORTOWE

Na analizowanym obszarze powiązań główne **osie transportowe** tworzone są poprzez infrastrukturę transportową, stanowiącą element transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T. Przebieg drogowych, kolejowych oraz śródlądowych korytarzy tworzących sieć TEN-T zawarty został w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1315/2013[8].

Problematyka rozwoju europejskich korytarzy transportowych w polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań została wielokrotnie poruszona w analizowanych opracowaniach planistycznych i strategicznych. Wskazane w nich cele, działania oraz kierunki interwencji prowadzone w przestrzeni regionalnej związane są przede wszystkim z infrastrukturą transportową w ramach sieci TEN-T i polegają na usunięciu wąskich gardeł w ponadregionalnej sieci drogowej i kolejowej. Szczególnie istotna jest poprawa stopnia elektryfikacji i modernizacja transgranicznych linii kolejowych zwiększająca ich wykorzystanie w dalekobieżnym kolejowym transporcie pasażerskim i towarowym oraz ilość wzajemnych powiązań gospodarczych między poszczególnymi krajami. Sprawnie rozbudowane osie transportowe wzmocnią rangę ośrodków miejskich i ich obszarów funkcjonalnych poprzez skrócenie czasów przejazdu oraz stworzą połączenia między infrastrukturą transportową do ruchu dalekobieżnego a infrastrukturą do ruchu regionalnego i lokalnego, zapewniając ciągłość tras

[8] Rozporządzenie z dnia 11 grudnia 2013 r. w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju transeuropejskiej sieci transportowej i uchylające decyzję nr 661/2010/UE

i znacząco poprawiając bezpieczeństwo mieszkańców. W związku z tym w analizowanych dokumentach wskazano również potrzebę poprawy połączeń o znaczeniu ponadlokalnym stanowiących powiązania drugo i trzeciorzędne względem infrastruktury TEN-T. Najistotniejsze osie transportowe o znaczeniu ponadlokalnym opisano w części 2.1. Sieć osadnicza oraz wskazano na Mapie.

Do najistotniejszych inwestycji wskazanych w analizowanych dokumentach zaliczyć należy budowę dróg szybkiego ruchu, modernizację magistralnych linii kolejowych w trójkącie Drezno – Praga – Wrocław oraz budowę kolei dużych prędkości łączącej stolice poszczególnych krajów. W części dokumentów zwrócono również uwagę na poprawę dostępności transportowej obszaru przygranicza z międzynarodowymi portami lotniczymi zlokalizowanymi w Dreźnie, Lipsku, Pradze, Karlowych Warach oraz Wrocławiu. Ponadto wskazano potrzebę zabezpieczenia żeglowności rzeki Łaby jako śródlądowej drogi wodnej E 20 o znaczeniu międzynarodowym[9] oraz rozbudowę istniejących portów rzecznych na potrzeby terminali do transportu łączonego.

Tematyka rozwoju komunikacyjnego została wielokrotnie poruszona w analizowanych opracowaniach. Cele związane z rozbudową regionalnych i ponadregionalnych sieci transportowych uznać należy za priorytetowe i niezwykle istotne z punktu widzenia rozwoju omawianego obszaru. Sieci te mają nie tylko łączyć się z transeuropejskimi korytarzami transportowymi, ale także tworzyć zwartą tkankę połączeń międzymiastowych, co pozwoli na wzmocnienie synergicznego efektu współpracy, rozproszonych transgranicznie obszarów zurbanizowanych.

Istotnym elementem zawartym w wielu opracowaniach jest poprawa warunków komunikacyjnych, zarówno między poszczególnymi ośrodkami miejskimi jak i obszarami wiejskimi. Cel ten osiągnięty ma zostać poprzez likwidację wąskich gardeł, rozbudowę i stworzenie nowych połączeń drogowych i kolejowych. Jako najistotniejsze działania w zakresie wzmocnienia powiązań drogowych w analizowanym obszarze wskazano rozbudowę dróg lokalnych, budowę obwodnic miejscowości zlokalizowanych w bezpośrednim sąsiedztwie miejsc przekraczania granicy (w celu podwyższenia dopuszczalnej masy całkowitej dla pojazdów ciężarowych z 6 do 12t.) oraz budowę nowych przepraw mostowych przez Nysę Łużycką między miejscowościami Pieńsk/Deschka i Bogatynia/Hirschfeld.

W zakresie transportu kolejowego wskazano zarówno działania planistyczne polegające na rewitalizacji istniejącej oraz nieczynnej infrastruktury kolejowej jak i organizacyjne polegające na zwiększeniu częstotliwości kursowania pociągów i skrócenia czasu podróży koleją. Działania służyć mają minimalizacji roli transportu indywidualnego oraz poprawie standardu i komfortu w pasażerskich przewozach kolejowych. Działania organizacyjne polegać mają na tworzeniu wspólnych strategii rozwoju transportu, koordynacji rozkładów jazdy oraz oferty biletowej w powiązaniu z ofertą turystyczną. Z uwagi na wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe analizowanego obszaru działania te powinny obejmować utworzenie systemu połączeń komunikacyjnych o odpowiedniej częstotliwości dopasowanych zarówno do potrzeb mieszkańców jak i turystów.

W dokumentach podkreślono również potrzebę rozwoju indywidualnych i multimodalnych środków lokomocji. Jako jedną z równoważnych gałęzi transportu na obszarze transgranicza należy wskazać mobilność rowerową, przejawia się to w analizowanych dokumentach głównie jako konieczność budowy wydzielonych i bezpiecznych tras dla transportu niezmotoryzowanego, a także potrzebę integracji z pozostałymi rodzajami transportu (systemy park&ride i bike&ride). Niezbędne jest również uwzględnianie ruchu rowerowego na nowych i przebudowywanych transgranicznych obiektach mostowych.

GOSPODARKA

Zagadnienia gospodarcze posiadają istotny wydźwięk we wszystkich analizowanych dokumentach. Często poruszane także w innych dziedzinach tematycznych takich jak: sieć osadnicza i występujące

[9] Zgodnie z EUROPEJSKIM POROZUMIENIEM w sprawie głównych śródlądowych dróg wodnych o znaczeniu międzynarodowym (AGN) sporządzonym w Genewie dnia 19 stycznia 1996 r.

pomiędzy poszczególnymi jej elementami powiązania społeczno-gospodarcze, rozwój regionalny, transport, edukacja, turystyka czy rynek pracy.

W wielu dokumentach [1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 10] wspomina się o gospodarce w odniesieniu do **powiązań transgranicznych,** często brakuje jednak kompleksowego ujęcia tego zagadnienia w kontekście jednoczesnej współpracy pomiędzy trzema krajami. Powiązania wybrzmiały m.in. w zakresie: intensyfikacji relacji gospodarczych między małymi i średnimi przedsiębiorstwami [5], identyfikacji wspólnych dziedzin kompetencji i wspierania powstawania transgranicznych klastrów [8] oraz współpracy transgranicznej pomiędzy inkubatorami innowacji i przedsiębiorczości [7]. Współpraca transgraniczna w kontekście gospodarczym miała również na celu uwzględnianie implikacji sąsiedztwa dla rozwoju lokalnego i regionalnego [8] oraz wzmocnienie pozycji transgranicza w rywalizacji między regionami [7]. Dla rozwoju transgranicznej współpracy gospodarczej ma znaczenie system połączeń komunikacyjnych oraz dobrze rozbudowana sieć kolejowa.

Zagadnieniom gospodarczym w silnym stopniu podporządkowana jest Strategia Rozwoju Łużyc 2050 [1]. Dokument ten skupia się na **przekształceniach strukturalnych** jakie będą następstwem zaprzestania wydobycia węgla brunatnego na Łużycach, które stanowiło przez dekady filar gospodarki tego regionu. Tematyka ta jest poruszona również w Planie regionalnym Górne Łużyce-Dolny Śląsk [6]. Potrzeba dialogu na temat zmian strukturalnych i transformacji energetycznej na Łużycach zapisana jest również w dokumencie pt. Saksońsko-dolnośląskie studium pogranicza [5]. Biorąc pod uwagę obecne trendy wydaje się, że zagadnienie to będzie nabierać również coraz większego znaczenia po stronie polskiej i czeskiej. Z kolei w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 [4] znajduje się zapis o potrzebie wspierania obszarów o trudnych warunkach rozwojowych, zagrożonych wystąpieniem bezrobocia strukturalnego.

W zapisach większości dokumentów [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10] pojawia się problematyka związana z szeroko pojętą innowacyjnością i konkurencyjnością przedsiębiorstw, rozwojem potencjału badawczego i naukowego, rozwojem inteligentnych specjalizacji, tworzeniem odpowiedniego klimatu dla działalności innowacyjnych czy współpracy w sferze badawczo-rozwojowej w powiązaniu z biznesem.

Dokumentem wyraźnie różniącym się od pozostałych, który w całości poświęcony jest zagadnieniom gospodarczym jest Atlas kompetencji pogranicza saksońsko-polskiego [9]. Atlas powstał w ramach projektu, którego celem jest "wzmocnienie konkurencyjności saksońsko-polskiego transgranicza dzięki intensyfikacji powiązań gospodarczych”. Atlas zawiera podstawowe informacje o regionie, gospodarcze kompetencje po stronie polskiej i saksońskiej oraz ofertę inwestycyjną regionu.

Gospodarka została również ujęta w powiązaniu ze sferą **turystyki** oraz **dziedzictwa kulturowego**. Obszary te zostały omówione w osobnych podsumowaniach, zaznaczono, że ruch turystyczny jest ważnym sektorem gospodarki natomiast w dokumencie [3], że turystyka odgrywa kluczową rolę w rozwoju gospodarczym Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa. Kultura i dziedzictwo kulturowe w kontekście wykorzystania ich ekonomicznego potencjału pojawiają się z kolei w dokumentach [1, 2, 5].

Pośrednie powiązania z gospodarką wykazują również zapisy części analizowanych dokumentów związane z **edukacją i rynkiem pracy**. [1, 2, 4, 5, 7, 8 i 10]. Zwraca się w nich uwagę na potrzebę dostosowania edukacji oraz rynku pracy do szybko zmieniających się uwarunkowań, które wymusza nowoczesna gospodarka czy ogólnie aktywizację lokalnych rynków pracy i wzmocnienie lokalnej gospodarki.

Jako ważny element gospodarki w polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań jest wymieniania również turystyka, omówiona szczegółowo w osobnym podsumowaniu. W mniejszej liczbie dokumentów zwraca się również uwagę na gospodarczy aspekt rolnictwa i gospodarki leśnej.

RYNEK PRACY

Rynek pracy jako cel strategiczny, planistyczny wybrzmiewa we wszystkich analizowanych dokumentach, również tych informacyjnych [9] zarówno w wymiarze bezpośrednim (cele, obszary

działania dotyczą bezpośrednio sytuacji na rynku pracy, kwalifikacji pracowników) jak i pośrednio poprzez tworzenie elastycznego kształcenia zawodowego.

Zagadnienia związane z rynkiem pracy poruszane są w aspektach mobilności wykwalifikowanych pracowników na transgranicznym rynku pracy. Z tego względu zwraca się uwagę na konieczność tworzenia platformy informacyjnej o wolnych miejscach pracy oraz potencjalnych pracownikach [1, 10]. Zwraca się również uwagę na konieczność kształtowania skoordynowanego ponadnarodowo systemu szkolnictwa ponadgimnazjalnego, zawodowego oraz wyższego. [1, 5, 6, 7, 8, 10]. W „Saksońsko-dolnośląskim studium pogranicza" [5] zwraca się uwagę na aktywizację lokalnych rynków pracy i wspieranie ekonomii lokalnej. Zgłoszono potrzebę opracowania wspólnej strategii zwalczania (długotrwałego) bezrobocia i aktywizacji lokalnych rynków pracy, szczególnie poprzez: promocję zawodów STEM[10] i zawodów rzemieślniczych, aktywizację i wsparcie młodych kobiet. Ważna w tym względzie jest wymiana doświadczeń w zakresie strategii zabezpieczania wykwalifikowanych pracowników. W analizowanych dokumentach wybrzmiała potrzeba zatrudnienia kształconej w wymiarze transgranicznym wykwalifikowanej kadry pracowniczej, w opiece zdrowotnej i szkolnictwie (mobilność nauczycieli akademickich).

Aspekt jakości zatrudnienia pracowników, zapewniający im satysfakcję z wykonywanych zadań pojawił się w „Strategii rozwoju Łużyc 2050" [1]. W dokumencie zapisano jako cel: „Skoncentrowanie marketingu lokalizacyjnego na kwestiach przyciągania i zatrzymywania wykwalifikowanych pracowników oraz opracowanie konkretnych projektów dla grup docelowych, sektorów i regionów". Ciekawy z punktu widzenia doceniania występowania różnorodności kulturowej i religijnej pojawia się postulat wspierania pracowników kultury, którzy angażują się na rzecz międzykulturowości regionu i uwidaczniają jego zasób w skali regionalnej i ponadregionalnej. Postulat odnoszący się do zatrudnienia w sferze kulturowej pojawił się również w Strategii Rozwoju Kraju Libereckiego 2021 – 2027 (Strategie rozvoje Libereckého kraje 2021-2027) [2], gdzie ruch turystyczny jest postrzegany jako ważny sektor gospodarki zatrudniający wykwalifikowanych, zmotywowanych i znających języki obce pracowników. Strategia zakłada tworzenie i koordynowanie programów edukacyjnych i szkoleniowych organizowanych przez różne podmioty sektora turystycznego, tworzenie warunków do spotkań pracowników sektora turystycznego w celu wymiany doświadczeń i wiedzy praktycznej.

SPOŁECZEŃSTWO: WYZWANIA DEMOGRAFICZNE, INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA, DOSTĘPNOŚĆ DO USŁUG

Ze względu na specyfikę charakteryzowanej dziedziny (jej szeroki zasięg i horyzontalne oddziaływanie), należy uznać, iż pośredni wpływ na realizację zadań z jej zakresu mogą mieć działania z pozoru z nią niepowiązane. Przykładem mogą być działania odnoszące się do zupełnie innej dziedziny, np. **transportu**. Modernizacja infrastruktury drogowej poprzez skrócenie czasu dojazdu czy zwiększenie komfortu dla przemieszczających się, może pośrednio przyczynić się do poprawy dostępu do usług publicznych (szkół, szpitali, instytucji kultury).

Dokumenty [2, 4, 5, 7, 11] w swych częściach kierunkowych, posiadają najczęściej cele, działania czy priorytety, które już w samym zapisie bezpośrednio odnoszą się do realizacji zadań z tej dziedziny.

Obszar poddany analizie odnosi się do społeczeństwa w trzech wymiarach, określonych jako: wyzwania demograficzne, infrastruktura społeczna i dostęp do usług. W kwerendowanych dokumentach wymiary te zostały uchwycone na różne sposoby, co wiązało się z tym, iż sposób powiązania ich z celami, działaniami czy priorytetami w nich wskazanymi nie zawsze był jednorodny.

Wyzwania demograficzne, które uwidaczniają się na każdym poziomie zarządzania rozwojem (lokalnym, regionalnym, krajowym) oraz przekładają się na funkcjonowanie każdego aspektu życia społeczno-gospodarczego i środowiska naturalnego, często nie są wprost ujmowane w dokumentach. Aspekty te przejawiają się jednak bardzo często w celach, działaniach czy priorytetach przypisanych

[10] Pracownicy z wykształceniem ścisłym i technicznym, którzy mogliby znaleźć zajęcie w sektorze zaawansowanej technologii (od j. angielskiego: science, technology, engineering i math).

do innych dziedzin. Jednym z dokumentów, gdzie wyzwania demograficzne zostały wyraźnie podkreślone jest *Strategia Rozwoju Łużyc 2050* [1]. Tutaj demografia i wyzwania z nią związane stanowią swoiste tło i punkt wyjścia dla innych działań podejmowanych w ramach Strategii. Wyzwania demograficzne jako istotny czynnik wpływający na rozwój obszaru wskazany został w *Saksońsko-dolnośląskim studium pogranicza* [5], gdzie zostały powiązane m.in. z innym wymiarem dziedziny **społeczeństwo**, czyli dostępem do dóbr i usług. Akcent na kwestie demografii położony został też m.in. w opracowaniu pt. *Strategiczne obszary działania Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa* [3]. W innych dokumentach kwestie wyzwań demograficznych pojawiają się też w częściach diagnostycznych czy prognostycznych [4, 8].

Najwięcej powiązań w ramach dziedziny **społeczeństwo** zidentyfikowano w ramach wymiarów dotyczących **infrastruktury społecznej i dostępu do usług**. W dokumentach znalazły się cele, działania lub priorytety dedykowane wprost inwestycjom w rozbudowę czy modernizację infrastruktury społecznej.

Najsilniejsze, bezpośrednie powiązania między wymiarem **infrastruktura społeczna** zidentyfikowano w regionalnych dokumentach strategicznych. W *Strategii* [2] wskazano działania odnoszące się do budowy, przebudowy, modernizacji placówek służby zdrowia, edukacyjnych i sportowych (w tym zaznaczono ich transgraniczny charakter). W *Strategii* [4] również podjęto kwestię rozwoju infrastruktury m.in. służącej integracji społecznej, zawodowej i sportowo-rekreacyjnej. Bezpośrednie odniesienia do dziedziny **społeczeństwo** w wymiarze infrastruktura społeczna dostrzeżono również w przypadku *Studium* [7], gdzie postulowano o wzmocnienie wewnętrznej spójności transgranicza poprzez połączenie sił i infrastruktur sieciowych oraz gdzie jest mowa m.in. o tworzeniu sieci infrastruktury w obszarze przygranicznym.

W przypadku wymiaru dotyczącego **dostępu do usług**, bezpośrednie powiązania wykazano w przypadku trzech dokumentów strategiczno-studialnych [1, 4, 5]. Powiązania dotyczą działań podejmowanych w ramach zaopatrzenia w dobra i usługi, wyzwań społecznych i demograficznych, poprawy dostępności regionalnej, dostępności obszarów wiejskich i rozwoju usług użyteczności publicznej.

SPOŁECZEŃSTWO: EDUKACJA, KULTURA, SPORT

W większości opracowań, zapisy dotyczące dziedziny nawiązują wprost do analizowanej dziedziny tematycznej, a ich realizacja miałaby przynieść bezpośrednie korzyści dla społeczeństwa w zakresie edukacji, sportu i kultury [1, 2, 3, 4, 5, 8, 10]. W każdym z wyżej wymienionych opracowań poruszony został temat edukacji, między innymi w kontekście wzmacniania i rozwoju jakości życia [1], doskonalenia regionalnego i lokalnych rynków pracy [4], czy zapewnienia odpowiednich możliwości i jakości usług publicznych w miastach oraz na obszarach wiejskich [2]. W omawianych dokumentach został uwzględniony także temat kultury. Owe zapisy odnoszą się między innymi do konieczności rozwoju i promocji tej dziedziny [2], zapewnienia odpowiedniego dostępu do instytucji i wydarzeń kulturalnych [10], potrzeby wzmacniania tożsamości lokalnej i regionalnej mieszkańców [2, 4], jak również ochrony i utrzymania lokalnych tradycji i rzemiosł [2]. Z analizy badanej dziedziny tematycznej wynika, iż najmniej działań dotyczy sportu, co prawda został on ujęty w dokumentach w kontekście wzmacniania i rozwoju jakości życia, ale nie poświęcono mu większej uwagi, a poziom szczegółowości opisów związanych z tym zagadnieniem jest niski, z wyjątkiem dwóch dokumentów [2, 10].

Powiązanie analizowanej dziedziny z dokumentami w sposób pośredni odnotowano głównie w Planie regionalnym Górne Łużyce-Dolny Śląsk [6] oraz w Studium Pogranicza Saksońsko-Czeskiego z 2013 roku [7]. W pierwszym z wyżej wymienionych dokumentów, badana dziedzina (edukacja, kultura), została poruszona w kontekście utrzymania i wzmocnienia nadrzędnej roli miast, między innymi jako centrów kulturowych i edukacyjnych [6]. W drugim opracowaniu powiązanie analizowanej dziedziny (edukacja) dotyczy wzmacniania wewnętrznej spójności saksońsko-czeskiego transgranicza poprzez łączenie sił i tworzenie sieci infrastrukturalnych w obszarze działania: przeciwdziałanie zmianom demograficznym i zabezpieczenie infrastruktury społecznej (usługi świadczone w interesie ogólnym)

oraz ma związek ze wspieraniem integracji przestrzennej i skoordynowanych działań regionalnych w obszarze działania: wspieranie rozwoju potencjału specyficznego dla regionu w regionie przygranicznym [7]. Wśród celów, które zostały sformułowane w wyżej wymienionych dokumentach [6, 7] nie znaleziono nawiązania do sportu.

Spośród wszystkich analizowanych opracowań jedynie Atlas kompetencji pogranicza saksońsko-polskiego nie nawiązuje do badanej dziedziny tematycznej. Brak w nim wytyczonych celów/priorytetów umożliwiających przeprowadzenie oceny powiązań analizowanej dziedziny z dokumentem.

Współpraca transgraniczna w obrębie analizowanego obszaru ma związek głównie z rozwojem współpracy w dziedzinie edukacji i wiedzy [3], w tym z pokonywaniem barier językowych [1, 5, 10], z potrzebą inicjowania wspólnych działań edukacyjnych oraz ze wspieraniem współdziałania placówek edukacyjnych [3], [7], [10]. W zakresie kultury odnosi się m. in. do tworzenia wspólnej tożsamości, współpracy między instytucjami kultury, współdziałania w zakresie poznawania i propagowania wiedzy historycznej [3], organizacji wspólnych wydarzeń kulturalnych, czy do stworzenia sieci muzeów [10]. Tematyka sportu w aspekcie transgranicznym nie została zbyt szeroko ujęta w analizowanych dokumentach, a zapisy z nią związane nawiązują między innymi do współpracy pomiędzy klubami sportowymi oraz do organizacji wspólnych imprez sportowych [10].

TURYSTYKA

Analiza dokumentów wykazała, że turystyka odgrywa bardzo istotną rolę w rozwoju polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań i jest jednym z filarów społeczno-gospodarczego rozwoju. Teren przedstawiany jest w dokumentach jako atrakcyjny o zróżnicowanych, cennych przyrodniczo i krajobrazowo obszarach, z wieloma całorocznymi ofertami turystyki kwalifikowanej, kulturalnej, zdrowotnej i przyrodniczej.

Dokumenty przedstawiają kwestię turystyki w różnych kontekstach, w nawiązaniu do m.in. środowiska przyrodniczego i kulturowego, gospodarki, transportu i różnego rodzaju szlaków turystycznych.

Strategia Rozwoju Kraju Libereckiego 2021 – 2027 [2] przedstawia ruch turystyczny jako istotny sektor gospodarki; Turystyka określona jest jako istotny czynnik gospodarczy w całym regionie, wykazujący znaczący potencjał rozwojowy i powiązanie z usługami. W Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 [4]. Turystyka została zaprezentowana głównie w ujęciu statystycznym prezentując m.in. wykorzystanie obiektów noclegowych w regionach NUTS2 w Europie oraz informację nt. bazy noclegowej w województwie dolnośląskim.

W kontekście odniesienia turystyki do transportu dokumenty skupiają się przede wszystkim na rozbudowie i powiązaniu transportu publicznego z ofertą turystyczną obszaru, ponad granicami administracyjnymi [1, 5] ew. na pokazaniu powiązań szlaków z transportem publicznym [5], na zwiększeniu wykorzystania wspólnych biletów w turystyce np. taryfy IDOL – wspólnego biletu funkcjonującego w kraju libereckim [2] oraz wspólnego biletu Euroregionu Neisse-Nise-Nysa, który służy powiązaniu oferty transportowej z atrakcjami turystycznymi [3]. Zwrócona została również uwaga na rozbudowę sieci kolejowej wpływającej na zwiększenie atrakcyjności ofert turystycznych. Ze względu na chęć zwiększenia dostępu do dóbr i usług oraz umożliwienie rozwoju szlaków turystycznych wskazana została w Studium [5] potrzeba budowy mostów i kładek pieszo-rowerowych, a także wprowadzenie nowych połączeń sezonowych umożliwiających zwiedzanie miejscowości turystycznych za pomocą transportu publicznego [10].

Zagadnienie, które podkreślone zostało w większości analizowanych [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10] dokumentów dotyczy szlaków turystycznych pieszych i rowerowych oraz sporadycznie szlaków wodnych i narciarskich. Zaakcentowana została konieczność skoordynowanego rozwijania i utrzymywania szlaków turystycznych, w szczególności pieszych i rowerowych, w tym tras biegnących przez obszary graniczne. Współpraca i wspólna koordynacja powinna zniwelować różnice w jakości szlaków oraz spójności na stykach pomiędzy krajami. Przez analizowany obszar przebiegają różne

długodystansowe trasy rowerowe. Wg Studium [7] są to m.in. trasy wzdłuż rzek: Łaby, Odry, Sprewy. Dodatkowo Plan regionalny [6] zawiera odniesienie do Dolnośląskiej Polityki Rowerowej, której elementem jest Koncepcja sieci głównych tras rowerowych województwa dolnośląskiego, wdrażana poprzez Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego. Studium [5] zwraca również uwagę na konieczność ujednolicenia oznakowania (wielojęzycznego), stworzenia wspólnych baz danych o atrakcjach, a także ofertach sieciowego wypożyczania rowerów i poprawy dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Polsko-niemiecko-czeski obszar powiązań charakteryzuje się wysokim potencjałem do budowy szlaków singletrackowych, których rozbudowa mogłaby wpłynąć na utworzenie tu znaczącego europejskiego obszaru singletrack [10]. Studium [5] wskazuje działanie polegające na tworzeniu sieciowych produktów turystycznych wzdłuż rzek i cieków wodnych, połączonych szlakami turystycznymi.

Analizowane dokumenty poruszają również tematykę terenów pogórniczych. Studium pogranicza [5] wskazuje działanie polegające na opracowaniu wspólnych strategii podejścia do krajobrazów pogórniczych, również w kontekście zagospodarowania turystycznego. Plan regionalny [6] mówi o przystosowaniu nieużytkowanych już obiektów komunikacyjnych przemysłu węgla brunatnego do nowego wykorzystana w charakterze dróg lub szlaków turystycznych. Natomiast Strategia Łużyc [1] stawia za cel udostępnienie turystom miejsc kultury przemysłowej i wykorzystanie obiektów po przemyśle węglowym, stalowym oraz produkcji energii jako atrakcji turystycznych.

Wiele górskich miejscowości polsko – czesko – niemieckiego obszaru powiązań od ponad wieku cieszy się popularnością jako uzdrowiska i ośrodki wypoczynkowe branży turystycznej [5, 7]. Powiaty posiadające obiekty uzdrowiskowe odgrywają duże znaczenie w branży turystycznej, wykazują najwyższe wykorzystanie miejsc noclegowych i średnią długość pobytu [7].

Kolejnym tematem jest turystyka kulturowa i działanie polegające na powiązaniu szlaków kulturowych Via Regia i Via Sacra, obiektów dziedzictwa kulturowego z innymi atrakcjami turystycznymi regionu [5].

W dokumentach, dwu i trójstronnych kładziony jest szczególny nacisk na współpracę w kreowaniu oferty turystycznej.

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Ochrona środowiska przyrodniczego i krajobrazu rozumiana jako ochrona jego poszczególnych komponentów została uwzględniona niemal we wszystkich analizowanych dokumentach i należała do priorytetowych zagadnień w kontekście analizowanych celów. Ze względu na fakt, iż jest ściśle powiązana z innymi politykami sektorowymi, analizy przedmiotowych dokumentów dokonano również w odniesieniu do takich dziedzin jak górnictwo i przetwórstwo surowców mineralnych oraz rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo.

Spośród szerokiej listy celów w dziedzinie ochrony środowiska przyrodniczego wymienianych w analizowanych dokumentach, za najważniejszy uznano wykorzystanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zasobów naturalnych, ich skuteczną ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11]. Cel ten obejmuje kluczowe kierunki działań, jako elementy współpracy dwu- i trójstronnej na obszarach przygranicznych Polski, Czech i Niemiec m.in. w zakresie: odpowiedzialnego wykorzystania zasobów surowców mineralnych oraz rekultywacji zdegradowanych terenów powydobywczych i poprzemysłowych, przywracanie na nich równowagi przyrodniczej i odtwarzanie walorów krajobrazowych [1, 5, 6, 10] oraz prowadzenie działań na rzecz rozwoju systemu obszarów cennych przyrodniczo i efektywnej ochrony wartości krajobrazu, odtwarzanie bioróżnorodności i ochrona siedlisk przyrodniczych [1, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11], również w kontekście włączenia do ogólnoeuropejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000.

Ważnymi kierunkami, których transgraniczne znaczenie również zostało podkreślone w analizowanych dokumentach są: racjonalne wykorzystanie zasobów glebowych i leśnych, promowanie wielofunkcyjnego rolnictwa i odtwarzanie lasów do naturalnego stanu gatunkowego, wiekowego i przestrzennego, ograniczanie erozji gleb, usuwanie gatunków obcych, inwazyjnych,

zagrażających rodzimym populacjom i siedliskom oraz prowadzenie i wspieranie programów edukacji ekologicznej, wydarzeń i kampanii informacyjnych podnoszących świadomość oraz w celu kształtowania postaw proekologicznych.

Ponadto należy podkreślić, że ściśle ze środowiskiem i jego ochroną powiązana jest polityka ochrony klimatu – traktowana jako polityka parasolowa w odniesieniu do większości analizowanych zagadnień i bardzo często wymieniana jako jeden z celów lub kierunków działań w analizowanych dokumentach, m.in. w Strategii rozwoju Łużyc 2050 [1]. Jednym z zapisanych tam celów jest stworzenie Europejskiego regionu modelowego, w którym Łużyce rozwijałyby się w sposób zrównoważony i możliwie neutralny pod względem emisji CO2, a mieszkańcy wszystkich trzech krajów zgadzają się co do rozwiązań w jaki sposób wspólnie chronić klimat i środowisko.

Kwestie te zostały również mocno zaakcentowane w Studium Pogranicza Saksońsko-Czeskiego z 2013 roku [7], w którym podkreślono konieczność współpracy transgranicznej w zakresie przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych, jak również w dokumentach polsko-niemieckich oraz w projekcie Programu współpracy transgranicznej Interreg Polska-Saksonia 2021-2027, w którym za priorytetowe uznano: Pogranicze przyjazne środowisku – przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu i jako cel szczegółowy: wspieranie przystosowania się do zmian klimatu i zapobiegania ryzyku związanemu z klęskami żywiołowymi i katastrofami, a także odporności, z uwzględnieniem podejścia ekosystemowego.

DZIEDZICTWO KULTUROWE

Krajobraz kulturowy na obszarze transgranicznym Dolnego Śląska, Czech i Saksonii zdecydowanie wyróżnia się pod względem wartości kulturowych. Jest to również obszar historycznych Łużyc, położony pomiędzy rzekami Łabą i Kwisą, w którym wspólne dziedzictwo kulturowe pełni rolę ważnego potencjału w transgranicznym rozwoju kulturalnym i społeczno-gospodarczym. Obszar ten charakteryzuje się dużą ilością małych i średnich miast o rodowodzie średniowiecznym i dobrze zachowanej strukturze urbanistycznej. Ponadto na terenach wiejskich występują liczne przykłady drewnianego budownictwa przysłupowego, które stało się znaną marką regionu określaną jako „Kraina Domów Przysłupowych".

Zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego występują we wszystkich analizowanych dokumentach, najczęściej w powiązaniu z turystyką, edukacją oraz środowiskiem przyrodniczym.

Z przeanalizowanych dokumentów wynika, że dziedzictwo kulturowe postrzegane jest jako potencjał rozwojowy, a jego ochrona i zachowanie wzmacniają tożsamość i spójność społeczną obszarów transgranicznych oraz mają wpływ na jakość życia. Wspólna koncepcja przyszłości [8] wskazuje, że podnoszenie jakości życia poprzez budowanie świadomości w zakresie wspólnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego jest jednym z głównych kierunków rozwoju.

W dokumentach zostały zidentyfikowane **priorytetowe obszary działań** związane z dziedzictwem kulturowym, do których należą: **kultura, edukacja, wiedza, gospodarka i turystyka.** Wskazane cele, priorytety lub kierunki (różnie określane w wybranych dokumentach) odpowiadają rekomendacjom strategicznym i skierowane są na rozwój współpracy transgranicznej w wymienionych obszarach tematycznych. Dotyczą one podejmowania skoordynowanych działań transgranicznych polegających na wykorzystaniu potencjału kulturowego regionów do zwiększania ich rozpoznawalności, wzmacniania tożsamości, budowania wspólnej marki oraz tworzenia sieci współpracy w oparciu o wspólną tradycję, historię i kulturę.

Do najważniejszych działań należą:

1. Wspieranie działań związanych z zachowaniem, ochroną oraz promocją dziedzictwa kulturowego.
2. Wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego dla rozwoju sektora turystyki i kultury.
3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów realizujących działania w zakresie kultury i edukacji w regionach transgranicznych.

4. Rozwijanie współpracy transgranicznej w zakresie propagowania i poznawania wiedzy historycznej, w tym wzmacnianie wspólnej tożsamości w oparciu o wspólne uwarunkowania historyczne oraz dziedzictwo kulturowe.

KLIMAT I ENERGETYKA

Aktualna polityka Unii Europejskiej traktuje zagadnienia związane z energetyką i ochroną klimatu priorytetowo. Uwaga skierowana jest przede wszystkim na wyzwania związane z przyrostem zapotrzebowania na energię, brakiem stabilności i wzrostem cen energii, niskim poziomem dywersyfikacji, rosnącym wykorzystaniem odnawialnych źródeł energii i koniecznością intensywnego rozwoju technologii magazynowania, integracją rynków energii, a także bezwzględną potrzebą dekarbonizacji i ograniczeniem wpływu energetyki na środowisko oraz zmianę klimatu. Transformacja systemu energetycznego jest wobec w/w wyzwań niezbędna, co przekłada się na szereg celów, wyzwań i działań sformułowanych w analizowanych dokumentach.

Wspólne dla każdego z opracowań priorytety w zakresie energetyki dotyczą przede wszystkim konieczności wsparcia dla inwestycji wspomagających dekarbonizację systemów wytwarzania energii, szczególnie wykorzystania odnawialnych źródeł energii i podnoszenia efektywności energetycznej oraz stosowania nowych technologii, w tym służących magazynowaniu energii.

Analizowany obszar tematyczny występuje zwykle w powiązaniu z innymi zagadnieniami. Sformułowane w opracowaniach cele odnoszą się np. do poprawy stanu i rozwoju infrastruktury energetycznej oraz transformacji funkcjonowania systemu energetycznego. W powiązaniu z celem dotyczącym zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego podkreśla się znaczenie tworzenia i rozbudowy transgranicznego systemu zaopatrzenia w energię elektryczną i gaz ziemny, umożliwiającego międzynarodową wymianę energii. Wskazuje się kierunek jakim jest decentralizacja systemu energetycznego [1] i rozwój wyspowych systemów wytwarzania i zużycia energii [2] (energetyka rozproszona) opartych na optymalnym wykorzystaniu lokalnego potencjału i wykorzystaniu odnawialnych źródeł energii.

W dokumentach o charakterze trilateralnym [3, 10] i bilateralnym [5], [7] podkreśla się znaczenie intensyfikacji i nawiązywania współpracy, transferu wiedzy – wymiany informacji i doświadczeń (m.in. poprzez wspólne wdrażanie dyrektyw UE, projekty pilotażowe) w zakresie redukcji emisji CO_2 w szczególności z sektora energetycznego. W studiach transgranicza saksońsko-dolnośląskiego [5] oraz saksońsko-czeskiego [7] szczegółowe cele i działania obejmują również konieczność prowadzenia transgranicznej koordynacji planowania działań prowadzonych w ramach transformacji energetycznej i monitorowania skutków zmian, identyfikacji szans i zagrożeń, a także opracowania strategii prowadzenia transformacji energetycznej. W dokumentach [7, 10] zwrócono ponadto uwagę na transgraniczne oddziaływanie lokalizacji urządzeń odnawialnych źródeł energii i zapobieganie konfliktom wynikającym z konieczności ochrony krajobrazu i ekosystemów.

Ponadto w dokumencie obejmującym szeroki polsko-niemiecki obszar powiązań [8] wskazuje się na potrzebę opracowywania wspólnych koncepcji energetycznych oraz wspierania przemian strukturalnych na obszarach, które obecnie są mocno uzależnione od gospodarki surowcowej.

Do wymienianego w dokumentach obszaru działań powiązanych pośrednio z rozwojem energetyki należy także edukacja w zakresie efektywności energetycznej i technologii wykorzystujących odnawialne źródła energii.

Do zagadnień związanych z ochroną klimatu z uwzględnieniem kontekstu energetycznego szczegółowo odniesiono się w kilku dokumentach. W [2] zakłada się przede wszystkim wspieranie technologii i działań służących zapobieganiu, eliminowaniu lub łagodzeniu konsekwencji negatywnych skutków działalności człowieka oraz odpowiednie przygotowanie na zmiany klimatu i aktywne uczestniczenie w łagodzeniu ich skutków. W dokumentach [2] i [7] zaplanowano wiele istotnych działań, które nie tylko są związane z redukcją emisji gazów cieplarnianych w energetyce poprzez zwiększanie efektywności energetycznej oraz wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, ale obejmują także inne tematy, m.in. efektywne wykorzystanie wody, ochronę przeciwpowodziową oraz

zapobieganie skutkom suszy, zapobieganie negatywnym skutkom suburbanizacji, ochronę i przywracanie ekosystemów wychwytujących dwutlenek węgla z atmosfery oraz różnego typu działania uświadamiające społeczeństwo.

W dokumencie dotyczącym strategicznych obszarów działania Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa [3] energetyka wraz z ochroną środowiska i klimatu została potraktowana jako jedna z najważniejszych dziedzin priorytetowych w ujęciu trilateralnym.

W Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030 [4] zmiany klimatyczne są wąsko postrzegane jako dodatkowy czynnik zagrożeń. Natomiast wiele przedsięwzięć wymienionych w ramach zagadnień społeczno-gospodarczych, a także środowiskowych określa się jako proekologiczne, w tym: wzmacnianie ekoinnowacyjności regionu, kształtowanie postaw proekologicznych i wspieranie edukacji ekologicznej oraz zwiększanie efektywności transportu w ujęciu proekologicznym.

W dokumencie [7] za niezbędne uznano opracowanie transgranicznych koncepcji rozwoju sektorowego m.in. w zakresie energii i ochrony. Zwrócono uwagę na szczególną wrażliwość występującą na tym terenie przede wszystkim w obszarach rolnictwa i leśnictwa, bilansie wodnym, ochrony obszarów górskich, zmiany w siedliskach zwierząt i roślin, a także turystyki.

OCHRONA ŚRODOWISKA: MINIMALIZACJA ZAGROŻEŃ

W dziedzinie **ochrona środowiska – minimalizacja zagrożeń** do najważniejszych podnoszonych zagadnień należą:

1. Rekultywacja i zagospodarowanie terenów poprzemysłowych, w tym powydobywczych [dokumenty: 1, 2, 4, 5, 6, 7, 11]
2. Zapewnienie dostępu do surowców mineralnych (oraz innych zasobów naturalnych) i ich pozyskiwanie w sposób jak najmniej uciążliwy dla otoczenia [2, 3, 6]
3. Ochrona i racjonalne korzystanie z zasobów wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości tych wód [1, 2, 3, 6, 7, 8, 10].
4. Stan środowiska i jego poszczególnych komponentów [1, 2, 3, 4, 7, 8, 10].

Zagadnienie 1. występuje w dokumentach strategicznych [1, 2, 4] we wszystkich trzech obszarach. Najsilniej wybrzmiewa w dokumentach niemieckich, najsłabiej w dokumentach czeskich. Zwrócono uwagę na brak ustaleń na poziomie krajowym (dokumenty niemieckie) w zakresie rekultywacji i renaturyzacji terenów poeksploatacyjnych oraz zachowania dziedzictwa pogórniczego.
W kontekście współpracy transgranicznej, w odniesieniu do górnictwa, dokumenty wskazują na potrzebę opracowania wspólnych strategii podejścia do terenów pogórniczych, w szczególności związanych z odkrywkowym wydobyciem węgla brunatnego oraz wymianę doświadczeń i transferu wiedzy na temat rekultywacji i ponownego wykorzystania terenów dawnych kopalń odkrywkowych.
Na podstawie analizy zdiagnozowanych problemów, słabych stron i zagrożeń zdefiniowano priorytety:

- rekultywacja i ponowne zagospodarowanie obszarów powydobywczych (w szczególności węgla brunatnego),
- przywracanie równowagi przyrodniczej na obszarach dotkniętych działalnością górniczą,
- przeznaczenia pozostałej górniczej infrastruktury do kształtowania krajobrazu pogórniczego,
- wykorzystanie wód pokopalnianych w zbiornikach antropogenicznych jako źródła wody na cele rolnicze i przemysłowe,

Zagadnienie 2. jest mniej wyraźnie adresowane niż 1. lub występuje w powiązaniu z nim. Dokumenty o charakterze transgranicznym wskazują na racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska, zwłaszcza na cele turystyczne oraz na konieczność opracowania wspólnych koncepcji i studiów w kierunku zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych jak również realizację wspólnych projektów w tym zakresie. Priorytety określone na podstawie zapisów dokumentów dotyczą:

- racjonalnego wykorzystania walorów i zasobów środowiska, w tym wód leczniczych i kopalin użytecznych,

- zabezpieczenia dostępu do terenów udokumentowanych zasobów,
- stosowanie metod eksploatacji minimalizujących ich wpływ na otocznie i uruchamianie nowych inwestycji górniczych tylko jeśli zastępują wyeksploatowane złoża.

Zagadnienie 3 jest wskazywane jako bardzo istotne w dokumentach dotyczących każdego z trzech rozpatrywanych obszarów. Dokumenty w szczególności wskazują na konieczność stałej współpracy na podstawie zawartych porozumień, koordynację działań w zakresie ochrony jakości i ilości wód podziemnych i powierzchniowych oraz wdrożenie Ramowej Dyrektywy Wodnej. Priorytety jakie wskazuje się w ramach tego zagadnienia to:

- wspieranie działań w zakresie retencji wody i ochrony zasobów wód podziemnych, np. przed wpływami rolnictwa i innej działalności gospodarczej;
- wspieranie działań na rzecz racjonalnej gospodarki zasobami wód powierzchniowych i podziemnych, w tym zapewnienia odpowiedniej jakości tych wód;
- ochrona zasobów i jakości wód podziemnych i powierzchniowych.

Zagadnienie 4 dotyczące stanu środowiska pojawia się w dokumentach na różnym poziomie zarządzania i szczegółowości od ogólnych zapisów wskazujących na problem stanu środowiska i konieczność jego poprawy po wskazanie działań dotyczących jego poszczególnych komponentów, np. powietrza, wód, gleb, itd. W każdym z analizowanych dokumentów pojawia się kwestia ochrony szeroko pojętego klimatu. Dotyczy to dziedzin nie tylko związanych z ochroną środowiska, ale także transportu, energetyki czy osadnictwa. Wskazuje to na wielowymiarowych charakter tego zagadnienia. W odniesieniu do współpracy międzynarodowej w analizowanych dokumentach jest mowa m.in. o pogłębieniu współpracy w zakresie zarządzania ryzykiem środowiskowym, transgranicznej poprawie jakości powietrza, wody i gleby, podnoszeniu świadomości ekologicznej ludności oraz wzajemnych uzgodnieniach w zakresie ochrony i zagospodarowania zasobów naturalnych. Priorytety jakie zostały zdefiniowane w kontekście tego zagadnienia to:

- poprawa stanu środowiska;
- zabezpieczenie jakości środowiska i jakości życia poprzez monitorowanie i rozwiązanie istniejących jeszcze problemów jakości środowiska;
- stałe monitorowanie stanu środowiska przyrodniczego i jego poszczególnych komponentów;
- zapewnienie odpowiedniej jakości środowiska.

OCHRONA ŚRODOWISKA: ZARZĄDZANIE RYZYKIEM

Ze względu na położenie polsko-niemiecko-czeskiego transgranicza na obszarze międzynarodowej zlewni rzeki Odry, która charakteryzuje się dość gęstą siecią hydrologiczną, zagrożenie powodziowe należy tutaj do zjawisk naturalnych. Wrażliwość zarówno na długotrwałe i rozległe opady, jak również na błyskawiczne i nawalne deszcze powoduje, że w obu przypadkach odnoszone szkody są bardzo dotkliwe zarówno dla ludzi, jak i gospodarki tego rejonu.

Poza jednym przypadkiem [9], aspekt ten jest ogólnie zauważany w analizowanych dokumentach, czasem traktowany jedynie jako charakterystyka obszaru [1], ale zasadniczo poświęca mu się więcej uwagi, traktując jako ważny aspekt polityki transgranicznej.

Analizowany obszar tematyczny ma również wpływ na wiele sfer życia, dlatego powinien być wiązany z innymi dziedzinami. Niektóre dokumenty zauważają te zależności uwzględniając ochronę przeciwpowodziową, np. w **gospodarce wodnej** – jako zwiększanie zdolności retencyjnej dorzecza Odry oraz maksymalnego zatrzymywania wód opadowych i roztopowych w miejscach ich opadu [2,4,6,10,11]. W **transporcie** – w ramach uwzględniania aspektów ochrony przeciwpowodziowej przy budowie nowych mostów na Nysie Łużyckiej [5], aktywizacji żeglugi śródlądowej [8], a także stosowania technologii przyjaznej retencjonowaniu wody w miejscu jej opadu [2]. W **rolnictwie i leśnictwie** – w obrębie dostosowania rolniczego użytkowania gruntów i przekształceń terenów leśnych do istniejącego zagrożenia powodziowego i uwzględniania prewencyjnych obszarów o funkcji retencyjnych [2,6,7]. W **ochronie środowiska** – w ramach wpływu prowadzonych działań przeciwpowodziowych na rozwój przestrzeni przyrodniczej [7], a także wykorzystania terenów

zagrożonych powodzią jako jednej ze składowych budowy systemu zielonej infrastruktury [11]. W sferze **klimatu** – w zakresie bilansu wodnego, przekształceń terenów, zmian w siedliskach roślin i zwierząt [7], a także szeroko zakrojonej konieczności edukacji klimatycznej, uwzględniającej aspekt łagodzenia skutków zmian klimatu dla społeczeństwa [2,3] oraz w **planowaniu przestrzennym** – w kontekście ograniczania zabudowy dolin rzecznych i uwzględniania aspektów ochrony przeciwpowodziowej w procesie inwestycyjnym, jako podstawa planowania [2, 4, 6, 7, 11].

W dokumentach wybrzmiewa **potrzeba silnej współpracy transgranicznej** na rzecz zapobiegania zagrożeniom i ochrony przeciwpowodziowej, w tym opracowanie wspólnych strategii na rzecz ochrony klimatu, adaptacji do zmian klimatycznych i zapobiegania ryzyku [3, 7, 10, 11]. Potwierdzeniem tego faktu są zapisy zarówno w celach dedykowanych ograniczaniu ryzyka powodziowego jak i w celach definiujących pola współpracy transgranicznej.
W tym kontekście kładzie się nacisk na współpracę w zakresie poprawy zdolności retencyjnych zlewni na obszarach stykowych, w tym na skoordynowaniu działań przestrzennych minimalizujących negatywne skutki powodzi (i suszy) [11]. Ważnym aspektem jest również potrzeba usprawnienia transgranicznego systemu wczesnego ostrzegania przed powodzią w aspekcie przepływu danych, wspólnych prognoz i ostrzeżeń powodziowych [2, 3, 7, 11]. Zauważa się też konieczność zwiększenia skuteczności reagowania w sytuacjach zagrożeń na obszarach przygranicznych, zmniejszenia barier językowych, ograniczających skuteczność działań antykryzysowych i współtworzenie wspólnych planów działania zarówno dla władz, jak i organizacji w zakresie zadań związanych z bezpieczeństwem [3, 4, 7, 10, 11]. Widzi się też potrzebę prowadzenia praktycznej, szeroko zakrojonej edukacji oraz podnoszenia świadomości o istniejącym zagrożeniu i metodach przeciwdziałania [2, 3, 7].

WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA

Współpraca transgraniczna jest bardzo ważnym zagadnieniem na całym polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań a szczególnie w jego rdzeniu - Trójziemiu, obejmując wiele dziedzin życia m.in. gospodarczego, społecznego, kulturalnego, a także rozwój związanej z tym infrastruktury. Pogłębienie współpracy ma na celu m.in. łagodzenie niekorzystnych skutków istnienia granic oraz poprawę warunków życia ludności zamieszkującej tereny przygraniczne.

Wszystkie przeanalizowane dokumenty odnoszą się w swoich zapisach do potrzeby kontynuowania lub rozwijania współpracy transgranicznej. Kierunki współpracy ujęte zostały w różnym stopniu szczegółowości i tematyce, nawiązując do wszystkich pozostałych obszarów tematycznych.

W aspekcie rozwoju gospodarczego i edukacji został poruszony temat współpracy transgranicznej między uczelniami, mówiąc o stworzeniu oferty kierunków o charakterze transgranicznym, które należy rozwijać poprzez współpracę między uczelniami a przedsiębiorcami, uznawaniu wykształcenia i kwalifikacji zawodowych uzyskanych w krajach sąsiadujących oraz o konieczności likwidacji bariery językowej.

W dziedzinie gospodarki wybrzmiał problem związany z różnicami m.in. w prawie podatkowym i trudnościami związanymi ze sprawnym uzyskiwaniem rzetelnych informacji przez przedsiębiorców w tym zakresie. Dla współpracy transgranicznej w dziedzinie gospodarki korzystna byłaby współpraca między izbami handlowymi i podobnymi strukturami poszczególnych krajów oraz podmiotami gospodarczymi. W likwidacji barier dla biznesu ogromne znaczenie mają również nowo powstałe partnerstwa biznesowe i tematyczne spotkania transgraniczne przedsiębiorców.

Analizowane dokumenty wykazały, że niezbędna jest transgraniczna współpraca dotycząca postępowania z odpadami komunalnymi i przemysłowymi. Przepisy dotyczące ich utylizacji są różne w zależności od kraju, w wielu przypadkach prowadzi to do wywozu odpadów za granicę, czy tworzeniu nielegalnych składowisk.

Wyraźnie wybrzmiał temat rozpoczętej współpracy transgranicznej pomiędzy instytucjami i agencjami energetycznymi, którą należy intensyfikować i nawiązywać nowe partnerstwa. Zagadnienie dotyczy nie tylko dostaw energii elektrycznej, ale także gazu ziemnego oraz odnawialnych źródeł

energii. Coraz częściej poruszany jest wątek odkrywkowej kopalni węgla brunatnego i elektrowni Turów, która powoduje osiadanie terenu na obszarze Zittau [6] i jest zagrożeniem dla źródeł wód gruntowych w rejonie przygranicznym Czech, Polski i Niemiec [10].

Szczególna uwaga została poświęcona bezpieczeństwu, zarówno w kontekście zagrożeń naturalnych tj. powodzi, pożaru lasu, skażenia gleb, jak również w zakresie przestępczości czy w kontekście opieki medycznej [3]. Niezbędna jest współpraca transgraniczna przy sporządzaniu uregulowań prawnych służb medycznych, organów policyjnych [10] i wymiaru sprawiedliwości, służb weterynaryjnych i operacyjno-ratowniczych, ponieważ ich szybka komunikacja ponad granicami może przyczynić się do poprawy bezpieczeństwa mieszkańców i wpływać pozytywnie na ochronę środowiska.

Istotnymi czynnikami dla rozwoju gospodarczego, turystycznego i podniesienia transgranicznej mobilności siły roboczej, które zostały ujęte w strategiach jest rozbudowana i spójna transgraniczna sieć transportowa [3] zarówno drogowa jak i kolejowa, dodatkowe przejścia i mosty graniczne oraz rozbudowana oferta transportu publicznego.

Warunkiem skutecznego działania i rozwoju współpracy transgranicznej jest wiedza o sytuacji i zmianach społeczno-gospodarczych na obszarach przygranicznych, w związku z tym potrzebne jest opracowanie wspólnej metodologii zbierania i opracowywania danych statystycznych [3, 10].

Zwrócono również uwagę na potrzebę harmonizacji i standaryzacji procedur ubiegania się o środki finansowe z różnych funduszy UE [7, 10]. Niekiedy zasady finansowania zmieniają się w trakcie trwania. Tworzenie dwustronnych programów operacyjnych utrudnia współpracę, zwłaszcza w trójkącie granicznym Saksonia-Bohemia-Dolny Śląsk, ponieważ porównywalne projekty muszą być składane w dwóch ramach finansowych.

Bardzo ważnym aspektem jest koordynacja rozwoju turystyki a odpowiedna promocja wskazana jest jako kluczowa w rozwoju gospodarczym regionu oraz ważna dla tworzenia wspólnej tożsamości.

2.2. POLSKO-NIEMIECKO-CZESKI OBSZAR POWIĄZAŃ

2.2.1. GRANICE OBSZARU POWIĄZAŃ

Powiązania w polsko-niemiecko-czeskim obszarze mają różny zasięg i charakter, dlatego sam obszar został zidentyfikowany w trzech wymiarach. Pierwszy z nich stanowi rdzeń – Trójziemie, gdzie istnieją codzienne i bliskie relacje, a współpraca została ugruntowana poprzez trwające od wielu lat działania Euroregionu Neisse-Nise-Nysa. Współpraca na polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań odbywa się również przy pomocy wsparcia w ramach programów Europejskiej Współpracy Terytorialnej Interreg, które ułatwiają podejmowanie wspólnych działań transgranicznych. Dlatego jako szerszy obszar powiązań wskazano pozostałe (poza rdzeniem) obszary objęte takim wsparciem. Trzeci obszar - ONE, położony między Odrą, Nysą Łużycką i Łabą, to obszar powiązań z metropoliami: Berlinem, Pragą, Dreznem i Wrocławiem, których oddziaływanie ma istotne znaczenie dla polsko-niemiecko-czeskich relacji.

Na Mapie obszaru powiązań ONE, stanowiącej załącznik do opracowania, zidentyfikowane zostały poniższe obszary.

1. **Obszar Trójziemia** – obejmuje obszar wszystkich powiatów/okresów, na terenie których leżą gminy wchodzące w skład Euroregionu Neisse-Nise-Nysa:
    a. strona niemiecka: powiat Bautzen (57 gmin), powiat Görlitz (53 gminy);
    b. strona polska: województwo dolnośląskie – podregion jeleniogórski zawierający: powiat bolesławiecki (6 gmin), powiat jaworski (6 gmin) powiat kamiennogórski (4 gminy), powiat karkonoski (9 gmin), powiat lubański (7 gmin), powiat lwówecki (5 gmin), powiat zgorzelecki (7 gmin), powiat złotoryjski (6 gmin), miasto Jelenia Góra; województwo lubuskie: powiat żarski (10 gmin);

c. strona czeska: Liberecki Kraj zawierający: okres Česká Lípa (57 gmin), okres Jablonec n. Nisou (34 gminy), okres Liberec (59 gmin), okres Semily (65 gmin); Ustecky Kraj: okres Decin (52 gminy).

2. **Obszar wsparcia programami EWT Interreg ponad zidentyfikowany już obszar Trójziemia:**
   a. strona niemiecka: Landkreis Sächsische Schweiz-Osterzgebirge,
   b. strona polska: podregion wałbrzyski;
   c. strona czeska: Kraj Hradec Kralove i Kraj Ustecki.

2.2.2. WAŻNE OŚRODKI MIEJSKIE

Podejście do określania rangi ośrodków w dokumentach planistycznych Polski, Saksonii i Czech jest różne, co zostało opisane w rozdziale 2.1, jednak uwzględniając wielkość ośrodka oraz pełnione funkcje, miasta podzielono na **3 kategorie** (Mapa obszaru powiązań ONE oraz Tabela 3).

Tabela 3 Proponowany podział struktury osadniczej w rdzeniu polsko-niemiecko-czeskim obszarze powiązań.

Lp.	Ranga ośrodków		
	Ośrodki wyższego rzędu	**Ośrodki ponadlokalne**	**Ośrodki lokalne**
Ośrodki PL	Jelenia Góra (PL)	Bolesławiec (PL)	Bolków (PL)
		Jawor (PL)	Gryfów Śląski (PL)
		Kamienna Góra (PL)	Karpacz (PL)
		Lubań (PL)	Kowary (PL)
		Lwówek Śląski (PL)	Leśna (PL)
		Złotoryja (PL)	Lubawka (PL)
		Żary (PL)	Lubomierz (PL)
			Mirsk (PL)
			Nowogrodziec (PL)
			Olszyna (PL)
			Piechowice (PL)
			Pieńsk (PL)
			Szklarska Poręba (PL)
			Świeradów-Zdrój (PL)
			Świerzawa (PL)
			Wleń (PL)
			Węgliniec (PL)
			Wojcieszów (PL)
	Zgorzelec* (PL)		Zawidów (PL)
Ośrodki DE	Görlitz* (DE)**	Kamenz (DE)	Bernstadt a. d. E. (DE)
	Bautzen (DE)**	Löbau (DE)	Ebersbach-Neugersdorf (DE)
	Hoyersverda (DE)**	Niesky (DE)	Großschönau (DE)
		Radeberg (DE)	Reichenbach/O.L.
		Weißwasser/O.L. (DE)	Rothenburg/O.L
		Zittau* (DE)	Bernsdorf (DE)
			Bischofswerda (DE)
			Großdubrau-Radibor (DE)
			Großröhrsdorf (DE)
			Kirschau-Neukirch/Lausitz (DE)

Lp.	Ranga ośrodków		
	Ośrodki wyższego rzędu	**Ośrodki ponadlokalne**	**Ośrodki lokalne**
			Schirgiswalde (DE)
			Sohland an der Spree (DE)
			Wilthen (DE)
			Königsbrück (DE)
			Königswartha (DE)
			Pulsnitz (DE)
			Weißenberg (DE)
			Wittichenau (DE)
Ośrodki CZ	Liberec (CZ)	Česká Lípa (CZ)	Chrastava (CZ)
		Děčín (CZ)	Cvikov (CZ)
		Jablonec n. Nisou (CZ)	Český Dub (CZ)
		Nový Bor (CZ)	Dubá (CZ)
		Turnov (CZ)	Doksy (CZ)
			Desná (CZ)
			Frýdlant (CZ)
			Harrachov (CZ)
			Hejnice (CZ)
			Hodkovice nad Mohelkou (CZ)
			Hrádek nad Nisou (CZ)
			Jablonec nad Jizerou (CZ)
			Jablonné v Podještědí (CZ)
			Jilemnice (CZ)
			Josefův Důl (CZ)
			Kamenický Šenov (CZ)
			Lomnice nad Popelkou (CZ)
			Mimoň (CZ)
			Nové Město pod Smrkem (CZ)
			Osečná (CZ)
			Raspenava (CZ)
			Rokytnice nad Jizeru (CZ)
			Rovensko pod Troskami (CZ)
			Rychnov u Jablonce nad Nisou (CZ)
			Semily (CZ)
			Smržovka (CZ)
			Stráž pod Ralskem (CZ)
			Tanvald (CZ)
			Vysokě nad Jizerou (CZ)
			Velké Hamry (CZ)
			Zákupy (CZ)
			Žandov (CZ)
			Železný Brod (CZ)

*ośrodki transgraniczne

Zespół miast

** tworzą wspólną sieć miast o uzupełniających się funkcjach (ośrodek wyższego rzędu).

Miasta graniczne i dwumiasta stanowiące „laboratoria" współpracy i bramy do wymiany polsko-niemiecko-czeskiej: Görlitz / Zgorzelec, Zittau / Hradek n. Nisou / Bogatynia, Šluknov / Söhland nad Szprewą, Jiríkov / Ebersbach, Neugersdorf, Rumburk / Seifhennersdorf, Dolní Poustevna / Sebnitz (leżące poza obszarem), Varnsdorf / Seifhennersdorf i Großschönau.

2.2.3. GŁÓWNE OSIE ROZWOJOWE I TRANSPORTOWE

Tematyka dotycząca głównych osi rozwojowych i transportowych Trójziemia przedstawiona została w sposób zróżnicowany w każdym z analizowanych dokumentów (szczegółowo osie powiązań dla poszczególnych krajów omówione zostały w części 2.1. sieć osadnicza). W związku z potrzebą ujednolicenia podejścia przyjęto podział na osie wyższego rzędu i osie ponadlokalne, stosując jako kryterium podziału rangę osi w dokumentach planistycznych poszczególnych krajów.

Do najważniejszych osi rozwojowych i transportowych Trójziemia należą osie rozwojowe i transportowe wyższego rzędu, do których należy zaliczyć infrastrukturę transportową w ramach sieci bazowej i kompleksowej TEN-T w poszczególnych krajach oraz osie rozwojowe i transportowe o charakterze ponadlokalnym/regionalnym, które uzupełniają sieć łącząc osiowo mniejsze miejscowości centralne i stanowiąc połączenia z ośrodkami sąsiednich regionów (Mapa obszaru powiązań ONE).

3. PRIORYTETOWE OBSZARY WSPÓŁPRACY NA POLSKO-NIEMIECKO-CZESKIM OBSZARZE POWIĄZAŃ

Podstawą identyfikacji priorytetowych tematycznych obszarów współpracy dla polsko-niemiecko-czeskiego obszaru powiązań były kierunki polityki rozwoju określone w analizowanych w części 1.2 dokumentach a także cele i priorytety polityki UE, które będą realizowane w perspektywie 2021-2027 i są obecnie transponowane przez poszczególne państwa UE na poziom krajowy i transgraniczny.
Wymiar terytorialny polityki spójności UE po raz kolejny został podkreślony w nowej Agendzie Terytorialnej Unii Europejskiej 2030 przyjętej 1 grudnia 2020 r. W dokumencie przyjęto dwa nadrzędne cele: Sprawiedliwa Europa i Zielona Europa, które można osiągnąć tylko poprzez zwrócenie większej uwagi na różnorodność przestrzenną oraz potencjał rozwojowy poszczególnych regionów UE a także transformację w kierunku gospodarki neutralnej pod względem emisji dwutlenku węgla/klimatu.

Pakiet Rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej, zapewniających wspólne ramy prawne dla ośmiu funduszy objętych zarządzaniem dzielonym, wszedł w życie 1 lipca 2021 r. Wśród tych funduszy znalazły się, m.in.:

- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego - winien przyczynić się do wzmocnienia spójności gospodarczej i społecznej w UE,
- Fundusz Spójności - będzie wspierał projekty w dziedzinie środowiska i sieci transeuropejskich w obszarze infrastruktury transportowej,
- Europejski Fundusz Społeczny Plus – jako główny fundusz UE na rzecz inwestowania w ludzi, zapewni środki na: tworzenie miejsc pracy, włączenie społeczne, walkę z ubóstwem, zmianę kwalifikacji koniecznych przy ekologicznej i cyfrowej transformacji, jak również a odbudowę społeczeństw i gospodarek po kryzysie związanym z koronawirusem,
- Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji jest nowym funduszem polityki spójności, jako kluczowy element Europejskiego Zielonego Ładu ma służyć ograniczeniu społecznych i gospodarczych kosztów transformacji prowadzącej do neutralności klimatycznej.

Polityka UE, w tym implementacja funduszy strukturalnych UE na lata 2021-2027, powinna przyczyniać się do wzmocnienia spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej Unii Europejskiej,

zgodnie z art. 174 TFUE[11]. Dążenie do osiągnięcia celu wspieranego z EFRR „Europejska współpraca terytorialna" (Interreg) zostało uwzględnione przy określeniu obszarów współpracy Trójziemia, ze względu na potencjalne źródło finansowania współpracy oraz synergię działań lokalnych – transgranicznych prowadzonych w Trójziemiu oraz polityki UE.

Pięć celów polityki (CP), zdefiniowano w art. 5 rozporządzenia ogólnego[12]. Brzmią one następująco:

1. Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej (CP 1).
2. Bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem, oraz zrównoważonej mobilności miejskiej (CP 2).
3. Lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności (CP 3).
4. Europa o silniejszym wymiarze społecznym bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych (CP 4).
5. Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych (CP 5).

Poprawa spójności terytorialnej wymaga skutecznej koordynacji różnych obszarów polityki, podmiotów, mechanizmów planowania oraz generowania i dzielenia się informacjami, wiedzą, a w szczególności koordynacją pionową i poziomą między organami decyzyjnymi na różnych szczeblach. W tym kontekście szczególne znaczenie, w dalszym rozwoju współpracy transgranicznej, nabiera instrument Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej (EUWT[13]), który powinien być wykorzystany, aby ułatwiać współpracę transgraniczną, ponadnarodową i międzyregionalną w Trójziemiu. EUWT umożliwi partnerom realizację wspólnych projektów, wymianę doświadczeń i usprawni koordynację polityki rozwoju realizowanej w rekomendowanych niżej obszarach współpracy. EUWT posiadają zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych o najszerszym zakresie przyznawanym osobom prawnym na mocy prawa krajowego danego państwa członkowskiego, dają zatem możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych projektów i zapewniają wdrażanie strategii makroregionalnych, w tym wspólnych transgranicznych koncepcji rozwojowych.

W ramach przeprowadzonej analizy wskazanych w części 2.1 dokumentów, w procesie harmonizacji poszczególnych dziedzin oraz celów polityki spójności Unii Europejskiej, w tym funduszy strukturalnych na lata 2021-2027 wyłoniono siedem priorytetowych obszarów współpracy dla rdzenia polsko – niemiecko – czeskiego obszaru powiązań – Trójziemia:

1) **Koordynacja wymiaru terytorialnego polityki rozwoju i polityki przestrzennej.**
   Dotychczasowe opracowania planistyczne prowadzone były jedynie w układzie bilateralnym. Brakuje podejścia syntetyzującego kierunki rozwoju terytoriów w zintegrowanej przestrzenie formule. Jest to priorytetowy obszar współpracy ze względu na właściwe diagnozowanie

[11] Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej - tekst skonsolidowany uwzględniający zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony.

[12] ROZPORZĄDZENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r.

[13] Rozporządzenia (WE) nr 1082/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej (EUWT) oraz Rozporządzenie (UE) nr 1302/2013 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 grudnia 2013 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1082/2006 w sprawie EUWT w odniesieniu do wyjaśniania, upraszczania i usprawniania tworzenia i funkcjonowania tego rodzaju ugrupowań.

potrzeb, ewaluację polityk rozwoju i zróżnicowanie obszaru. Analiza dokumentów wykazała brak kompleksowego podejścia do kwestii planowania i zagospodarowania przestrzennego w Trójziemiu, co z punktu widzenia budowy wspólnej koncepcji rozwoju jest konieczne. Realizacja współpracy w tym obszarze będzie także implementacją Agendy Terytorialnej 2030. Obszar tematyczny powiązany jest ze wszystkimi pięcioma Celami Polityki Spójności.

2) **Rynek pracy i innowacyjna gospodarka oparta na endogenicznych zasobach, w szczególności powiązana z restrukturyzacją gospodarczą.**
Współczesne wyzwania środowiskowe i potrzeba ochrony klimatu wprowadzają konieczność restrukturyzacji gospodarki. W szczególności dotyczy to wielkoskalowej energetyki korporacyjnej opartej na wydobyciu węgla brunatnego. Potrzebny jest rozwój i wdrożenie nowych technologii oraz większa mobilność i elastyczność pracowników na rynku pracy. Obszar Trójziemia jest bez wątpienia tym transgranicznym subregionem, który wymaga większej troski o sprawiedliwą transformację w wymiarze gospodarczym i społecznym. Obszar tematyczny koresponduje z unijnymi celami polityki CP1 i CP4 oraz z celami zawartymi w analizowanych dokumentach, w szczególności w Strategii Rozwoju Łużyc 2050, Planie regionalnym Górne Łużyce-Dolny Śląsk, Saksońsko-dolnośląskim studium pogranicza oraz Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, gdzie silnie zaakcentowany został aspekt przekształceń strukturalnych i transformacji energetycznej oraz potrzeba wspierania obszarów o trudnych warunkach rozwojowych. W większości analizowanych dokumentów, w ich zapisach, pojawia się problematyka związana z szeroko pojętą innowacyjnością i konkurencyjnością przedsiębiorstw, rozwojem potencjału badawczego i naukowego, rozwojem inteligentnych specjalizacji, tworzeniem odpowiedniego klimatu dla działalności innowacyjnych czy współpracy w sferze badawczo-rozwojowej w powiązaniu z biznesem, opisana szerzej w części 2.1. tj. w ramach analizowanych obszarów tematycznych: gospodarki i rynku pracy.

3) **Dziedzictwo przyrodnicze, w tym ochrona różnorodności biologicznej i klimatu**.
Największym współcześnie zdefiniowanym wyzwaniem cywilizacyjnym jest przeciwdziałanie zmianom klimatycznym oraz przekształceniom środowiska, które wprowadzają zaburzenie równowagi w przyrodzie. Implementacja polityki Zielonego Ładu wymaga wzmocnienia systemowej ochrony przyrody. Szczególnie w Trójziemiu, ze względu na transgraniczny charakter tego terytorium, istnieje konieczność zadbania o ciągłość ochrony przyrodniczych obszarów funkcjonalnych, przekraczających granice państwowe (na co szczególnie wskazuje Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla obszaru Górne Łużyce—Dolny Śląsk w Saksonii) a także prowadzenie procesu renaturyzacji obszarów. Utrzymanie obszarów cennych przyrodniczo w równowadze stanowić będzie nie tylko zaplecze dla ochrony różnorodności biologicznej, ale może być także wykorzystane dla kształtowania zbalansowanej oferty turystycznej, wykorzystującej przyrodnicze walory turystyczne. Obszar tematyczny koresponduje z unijnym celem polityki CP2 oraz celami uwzględnionymi w niemal wszystkich analizowanych dokumentach, co zostało opisane w ramach analizowanych obszarów tematycznych w części 2.1. tj.: środowisko przyrodnicze, klimat i energetyka, zmniejszanie zagrożeń i zarządzanie ryzykiem.

4) **Dziedzictwo kulturowe, w tym kształtowanie tożsamości regionalnej oraz promowanie lokalnych walorów kulturowych.**
Obszar Trójziemia jest areną wyjątkowego zderzenia kultur, wynikającą z bogatej przeszłości historycznej. Zarówno w warstwie materialnej jak i niematerialnej istnieje wiele niepowtarzalnych w Europie elementów kultury zaczynając od języka, przez rzemiosło architekturę, ludowe stroje i obrzędy (te zakorzenione i te które napłynęły wraz z migrującymi ludźmi) aż po elementy najnowszej kultury przemysłowej i dokonujących się

przemian krajobrazowych. Zderzenie kulturowe i transgraniczny charakter Trójziemia wymagają rozwoju kompetencji interkulturowych i wykształcenia rozumienia kodu kulturowego najbliższego sąsiada. Dla zachowania dziedzictwa kulturowego konieczne jest pielęgnowanie i wspieranie tożsamości regionalnej i lokalnej w tym także tożsamości transgranicznej. Budowanie polityki rozwoju z uwzględnieniem dziedzictwa kulturowego stanowić będzie podstawy dla integracji lokalnych społeczności i powinno być wykorzystane dla kształtowania niepowtarzalnej oferty turystycznej, wykorzystującej przyrodnicze walory turystyczne. Obszar tematyczny koresponduje z unijnymi celami polityki CP4 i CP5 oraz celami uwzględnionymi w regionalnych planach i dokumentach strategicznych w ramach analizowanych obszarów tematycznych w części 2.1, najczęściej w powiązaniu z turystyką, społeczeństwem (edukacja, kultura, sport) oraz środowiskiem przyrodniczym.

5) **Edukacja na wszystkich etapach życia, w tym kształtowanie kompetencji interkulturowych.**
Rozpoczęta transformacja gospodarcza oraz wyzwania cywilizacyjne wynikające z globalnej gospodarki sygnalizują konieczność dopasowania systemu edukacji i kształcenia ustawicznego pod kątem przygotowania pożądanego kapitału ludzkiego i kapitału społecznego. W Trójziemiu konieczne jest uzupełnienie ustawowych programów nauczania (podstaw programowych) o procesy edukacyjne wynikające z transgranicznego charakteru obszaru, szczególnie w kontekście nauczania języka sąsiada. Również szkolnictwo zawodowe musi uwzględniać mobilność na rynku pracy i gospodarkę zmieniającą się dynamicznie pod wpływem wdrażania nowych technologii. Także społeczność osób dorosłych, funkcjonujących już na rynku pracy, wymaga objęcia wsparciem w kwestii adaptacji do nowych sytuacji życiowych, zmiany profilu zawodowego a także rozwijania kompetencji interkulturowych. Obszar tematyczny koresponduje z unijnymi celami polityki CP1 i CP4 oraz celami zawartymi w analizowanych dokumentach w części 2.1, w szczególności w powiązaniu z obszarem tematycznym: rynek pracy, dziedzictwo kulturowe, społeczeństwo – wyzwania demograficzne, infrastruktura społeczna, dostępność do usług.

6) **Powiązania transportowe, w szczególności rozwój transportu zbiorowego, szynowego i multimodalnego zeroemisyjnego.**
Mobilność w przestrzeni gwarantuje wysoką jakość życia, dostęp do rynku pracy, edukacji, dóbr i usług a także gwarantuje utrzymanie szeroko pojmowanych relacji społecznych i gospodarczych. Niebezpieczny proces peryferyzacji Trójziemia stymulowany jest m. in. niedostateczną dostępnością transportową, szczególnie w wymiarze oferty transportu zbiorowego. W obliczu zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych i w związku z potrzebą zapewnienia dostępu do zmieniającego się rynku pracy istnieje konieczność transgranicznej współpracy w zakresie planowania koncepcji multimodalnego i zeroemisyjnego systemu transportowego oraz oferty transportowej. W tym kontekście wymagana jest integracja planowania transportowego z wymiarem przestrzennym i społeczno-gospodarczym.
Obszar tematyczny koresponduje z unijnymi celami polityki CP2 i CP3 oraz celami określonymi w analizowanych w cz. 2.1 dokumentach, których wyzwania i działania zostały opisane w obszarach tematycznych: rynek pracy, społeczeństwo – wyzwania demograficzne, infrastruktura społeczna, dostępność do usług, społeczeństwo - edukacja, kultura, sport.

7) **Rozwijanie współpracy administracji publicznej i organizacji pozarządowych a także wsparcie dla procesów partycypacji społecznej.**
Sednem współpracy transgranicznej jest utrzymanie ścisłych relacji między instytucjami i aktywny ich udział w realizacji wspólnych przedsięwzięć. Jednak to obywatele tworzą instytucje i od przygotowania oraz wyedukowania społeczeństwa obywatelskiego zależy stan demokracji, kondycja instytucji a także organizacji pozarządowych. Ważne jest zatem tworzenie instytucjonalnych ram i mechanizmów gwarantujących realizację współpracy transgranicznej w przyszłości oraz bazę dla implementacji wspólnych przedsięwzięć. Równie

ważne jest utrzymywanie i stymulowanie relacji społecznych – międzyludzkich, które budują klimat współpracy i odpowiadają za nastawienie do relacji sąsiedzkich. Zaangażowanie obywateli i ich udział w publicznej debacie na temat rozwoju Trójziemia tworzy kluczowe zagadnienie dla realizacji wszelkich przedsięwzięć inicjowanych w ramach rekomendowanych priorytetowych obszarów współpracy.

Obszar tematyczny koresponduje z unijnymi celami polityki CP4 i CP5 oraz celami przeanalizowanych dokumentów w części 2.1, które znalazły odniesienia w dziedzinach tematycznych takich jak: współpraca transgraniczna, społeczeństwo (edukacja, kultura, sport).

Rekomendowane wyżej obszary współpracy w Trójziemiu, dla wymagających jeszcze określenia transgranicznych ram organizacyjnych (np. w formie EUWT), nie wyczerpują katalogu zagadnień możliwej współpracy, jednakże stanowią część wspólną dla szeregu istniejących już dokumentów i konceptów rozwojowych dotyczących obszaru wokół: Zachodniego Dolnego Śląska, Kraju Libereckiego i Wschodniej Saksonii. Przy formułowaniu siedmiu priorytetowych obszarów współpracy wzięto pod uwagę kierunki wsparcia w ramach polityki spójności UE oraz zakres kompetencyjny możliwy do przyjęcia dla tworzonego w nieodległej przyszłości Europejskiego Ugrupowania Współpracy Terytorialnej.

Zinstytucjonalizowanie współpracy jest złożonym i wymagającym wielu uzgodnień procesem. Ewentualne utworzenie EUWT powinno być poprzedzone zbliżaniem stanowisk (sformułowaniem wspólnych zamiarów i zadań) w celu rozwoju stabilnych struktur współpracy. Bardzo korzystnym byłoby wykorzystanie potencjału i rozbudowa istniejących struktur Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa a następnie ich przeformatowanie do potencjalnego EUWT. W tym kontekście pierwszym krokiem na drodze do stworzenia trwałej i stabilnej instytucjonalnej struktury dla prowadzenia współpracy winno być skupienie uwagi na koordynacji projektów. Przeniesienie funduszy małych projektów transgranicznych realizowanych w ramach Interreg A Polska-Saksonia, Saksonia-Czechy i Czechy-Polska do wspólnej struktury (EUWT) byłoby pierwszym sukcesem, przy czym wymaga to jeszcze dostosowania ram prawnych. Jednakże EUWT, które miałoby zostać powołane w tym celu, powinno w miarę możliwości, w odniesieniu do zdefiniowanych celów i zadań, rozszerzać swoją działalność **w oparciu o zdefiniowane w niniejszej analizie priorytetowe obszary współpracy** lub też współdziałać z innym podmiotem prawnym powołanym do realizacji zadań o charakterze transgranicznym.

4. WYKAZ ŹRÓDEŁ

Numeracja wykazu dokumentów jest zgodna z tabelą nr 1.

1) Entwicklungsstrategie Lausitz 2050, Gesamterstellung: Wirtschaftsregion Lausitz GmbH, przyjęta przez Komitet Sterujący 29 września 2020 roku, https://zw-lausitz.de/downloads.html , dostępność w dniu 02.11.2021,
2) Strategie rozvoje Libereckého kraje 2021-2027 zatwierdzona przez Radę Kraju Libereckiego uchwałą nr 211/20/ZK w dniu 23 czerwca 2020 roku, https://regionalni-rozvoj.kraj-lbc.cz/page1874/rozvojove-dokumenty-strategie-rozvoje-lk-a-program-rozvoje-lk/strategie-rozvoje-libereckeho-kraje-2021 , dostępność w dniu 02.11.2021,
3) Strategiczne obszary działania Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa 2014-2020 (Strategische Handlungsempfehlungen 2014-2020 der Euroregion Neisse-Nisa-Nysa), Euroregion Neisse-Nisa-Nysa, https://www.euroregion-neisse.de/fileadmin/documents/euroregion/pl-strategiczne-obszary-dzialania-2014-2020.pdf , dostępność w dniu 02.11.2021,
4) Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030, przyjęta uchwałą nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego 2030. https://umwd.dolnyslask.pl/fileadmin/user_upload/Rozwoj_regionalny/SRWD/STRATEGIE%20-%20ZESTAWIENIE/1.DOLNY%20SLASK/SRWD_2030.pdf , dostępność w dniu 02.11.2021,
5) Saksońsko-dolnośląskie studium pogranicza (Grenzraumstudie für den Sächsisch-Niederschlesischen Grenzraum), https: //www.kooperation-ohne-grenzen.de/de/instrumente-der-kooperation/ Grenzraumstudie_sn-pl/, dostępność w dniu 02.11.2021
6) Zweite Gesamtfortschreibung des Regionalplans Oberlausitz-Niederschlesien, https://www.rpv-oberlausitz-niederschlesien.de/regionalplanung/zweite-gesamtfortschreibung-des-regionalplans.html, dostępność w dniu 02.11.2021
7) Sächsisch-Tschechische Grenzraumstudie https://leibniz-ifl.de/forschung/projekt/grenzraumstudie-fuer-das-saechsisch-tschechische-grenzgebiet, dostępność w dniu 02.11.2021,
8) Wspólna koncepcja przyszłości dla polsko-niemieckiego obszaru integracji - Wizja 2030, opracowana przez Komitet ds. Gospodarki Przestrzennej Polsko-Niemieckiej Komisji Międzyrządowej ds. Współpracy Regionalnej i Przygranicznej, https://www.kooperation-ohne-grenzen.de/pl/koncepcja-przyszlosci/wprowadzenie/ , dostępność w dniu 02.11.2021,
9) Atlas kompetencji pogranicza saksońsko-polskiego, https://triborderatlas.eu/, dostępność w dniu 02.11.2011,
10) Chancen&risiken Euroregion Neisse, https://www.euroregion-neisse.de/fileadmin/user_upload/chancen_-_risiken.pdf, dostępność w dniu 02.11.2021,
11) Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, https://irt.wroc.pl/strona-317-plan_wojewodztwa.html, dostępność w dniu 02.11.2021,
12) Landesentwicklungsplan — LEP 2013, Rozporządzenie Rządu Saksonii w sprawie Planu Rozwoju Kraju Saksonii z 14 sierpnia 2013 r., https://www.landesentwicklung.sachsen.de/landesentwicklungsplan-2013-4794.html, dostępność w dniu 02.11.2021,
13) Zásady Územního Rozvoje Libereckého Kraje Ve Znění Aktualizace Č.1, uchwała nr 466/11/ZK z dnia 13 grudnia 2011 r. Aktualizacja nr 1 Zasady regionalnego zagospodarowania przestrzennego Kraju Libereckiego Uchwałą Nr 112/21/ZK z dnia 30 marca 2021 r., https://oupsr.kraj-lbc.cz/page2416/Uzemne-planovaci-dokumenty-kraje/zasady-uzemniho-rozvoje-libereckeho-kraje, dostępność w dniu 03.11.2021,
14) Politika územního rozvoje České republiky, https://www.mmr.cz/cs/ministerstvo/stavebni-pravo/koncepce-a-strategie/politika-uzemniho-rozvoje-ceske-republiky,
15) Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland, https://www.bbsr.bund.de/BBSR/DE/themen/_alt/Raumentwicklung/RaumentwicklungDeutschland/Leitbilder/leitbilderkonzepte.html , dostępność w dniu 03.11.2021.
16) Vergleich der Raumplanung im Freistaat Sachsen und der Tschechischen Republik, http://cross-data.eu/wp-content/uploads/2020/Ergebnisse/CrossData_Broschuere_2020_de.pdf

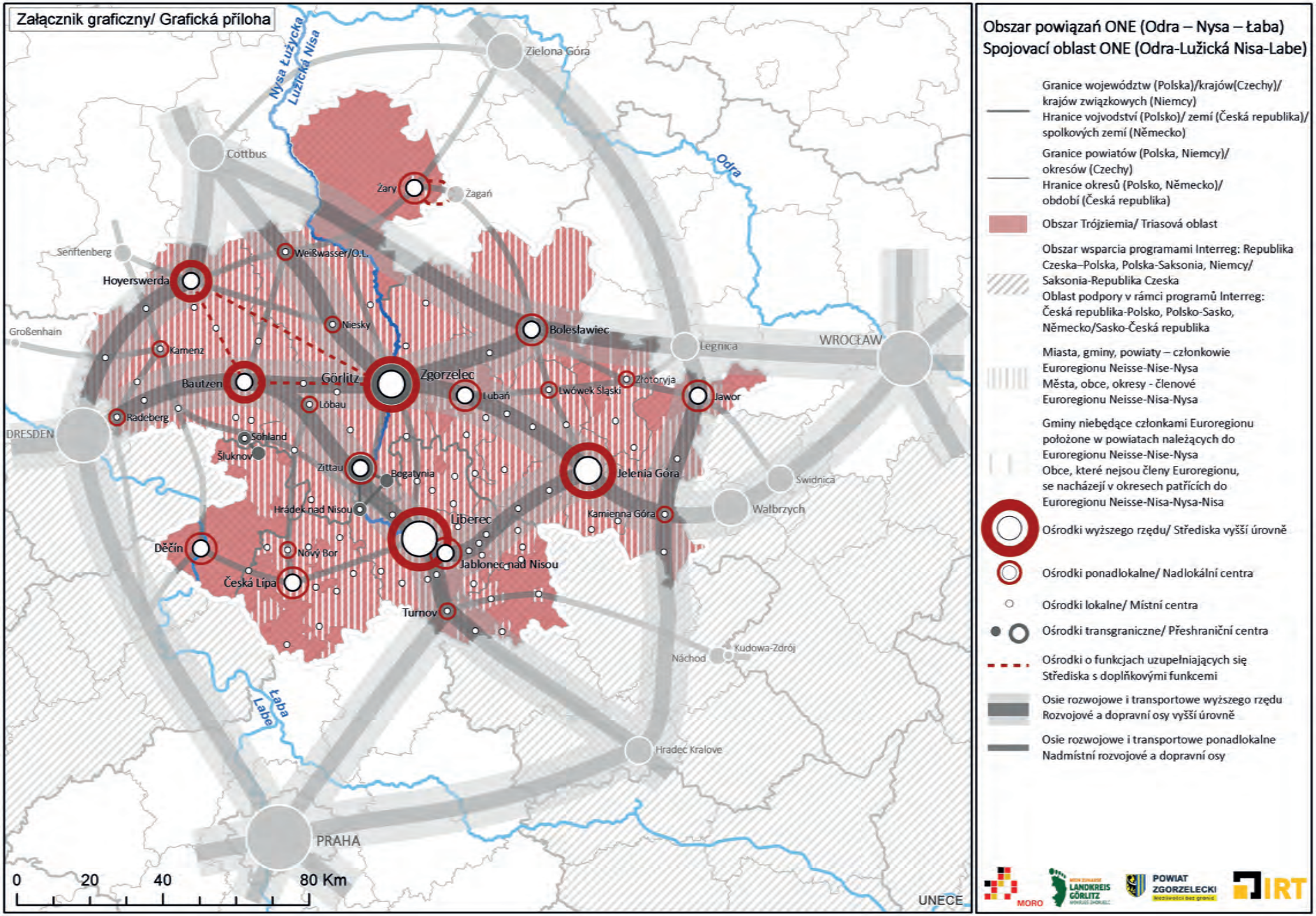
Załącznik graficzny/ Grafická příloha
Obszar powiązań ONE (Odra – Nysa – Łaba)
Spojovací oblast ONE (Odra-Lužická Nisa-Labe)
Granice województw (Polska)/krajów(Czechy)/ krajów związkowych (Niemcy)
Hranice vojvodství (Polsko)/ zemí (Česká republika)/ spolkových zemí (Německo)
Granice powiatów (Polska, Niemcy)/ okresów (Czechy)
Hranice okresů (Polsko, Německo)/ období (Česká republika)
Obszar Trójziemia/ Triasová oblast
Obszar wsparcia programami Interreg: Republika Czeska–Polska, Polska-Saksonia, Niemcy/ Saksonia-Republika Czeska
Oblast podpory v rámci programů Interreg: Česká republika-Polsko, Polsko-Sasko, Německo/Sasko-Česká republika
Miasta, gminy, powiaty – członkowie Euroregionu Neisse-Nise-Nysa
Města, obce, okresy - členové Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa
Gminy niebędące członkami Euroregionu położone w powiatach należących do Euroregionu Neisse-Nise-Nysa
Obce, které nejsou členy Euroregionu, se nacházejí v okresech patřících do Euroregionu Neisse-Nisa-Nysa-Nisa
Ośrodki wyższego rzędu/ Střediska vyšší úrovně
Ośrodki ponadlokalne/ Nadlokální centra
Ośrodki lokalne/ Místní centra
Ośrodki transgraniczne/ Přeshraniční centra
Ośrodki o funkcjach uzupełniających się
Střediska s doplňkovými funkcemi
Osie rozwojowe i transportowe wyższego rzędu
Rozvojové a dopravní osy vyšší úrovně
Osie rozwojowe i transportowe ponadlokalne
Nadmístní rozvojové a dopravní osy
Zielona Góra
Nysa Łużycka
Lužická Nisa
Cottbus
Odra
Żary
Żagań
Senftenberg
Weißwasser/O.L.
Hoyerswerda
Niesky
Bolesławiec
Großenhain
Kamenz
Legnica
WROCŁAW
Görlitz
Zgorzelec
Złotoryja
Bautzen
Lubań
Lwówek Śląski
Jawor
Löbau
Radeberg
DRESDEN
Sohland
Šluknov
Zittau
Bogatynia
Jelenia Góra
Świdnica
Hrádek nad Nisou
Liberec
Kamienna Góra
Wałbrzych
Děčín
Nový Bor
Jablonec nad Nisou
Česká Lípa
Turnov
Náchod
Kudowa-Zdrój
Łaba
Labe
Hradec Kralove
PRAHA
0
20
40
80 Km
UNECE
MORO
LANDKREIS GÖRLITZ
POWIAT ZGORZELECKI
IRT